

بررسی کارآمدی ابزارهای سیاستی و مقررات در حفاظت از تالابها و دریاچه‌ها با رویکرد اجرایی در ایران

چکیده

حقوق، قوانین و مقررات محیط‌زیستی از مهم‌ترین ابزار حفاظت و مدیریت از منابع طبیعی به شمار می‌آید. در این زمینه باید به این نکته توجه شود که با اجرای قوانین محیط‌زیست، نمی‌توان انتظار حل تمام مشکلات و معضلات زیستی را داشت، چراکه از یک طرف مؤلفه‌های دیگری مانند آگاه‌سازی مردم و نهادینه کردن این مقوله در فرهنگ و رفتارهای اجتماعی بسیار مهم و اثرگذار هست و از طرف دیگر قوانین زیست‌محیطی مصوب، به علت داشتن ابهام، عملکرد مطلوبی را در عرصه اجرا و پیامدهای زیست‌محیطی به دنبال نداشته‌اند. با این حال، پیشگیری و ممانعت از آلودگی و تخریب محیط‌زیست و تنظیم روابط بین انسان و محیط‌زیست بدون وجود قواعد حقوقی الزام‌آور، میسر و ممکن نخواهد بود. بر این اساس برخی از قوانین و مقررات جاری با توجه به تغییر شرایط محیط‌زیست کشور و ارتقاء دانش بشر از ارزش‌ها و کارکردهای منابع طبیعی، نیازمند بازنگری و اصلاح هستند. از طرفی، تالاب‌ها و دریاچه‌هایی نظیر دریاچه ارومیه از منابع طبیعی با ارزشی هستند که حفاظت از آن‌ها برای کشوری با موقعیت آب‌وهوایی ایران ضروری است؛ به همین دلیل نیازمند ابزارهای سیاستی متعددی هست. لذا در این مطالعه ضمن تشریح تاریخی مواد و بندهای قانونی زیست‌محیطی ۵۰ ساله ایران در بازه زمانی ۱۳۴۶-۱۳۹۶ که به صورت مستقیم و غیرمستقیم در ارتباط با تالاب در قوانین و مقررات کشور آمده است، به بررسی جایگاه حمایت و مدیریت آن در اسناد بالادستی پرداخته می‌شود. همچنین آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوطه نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت. علاوه بر آن با استفاده از نتایج مطالعات و تحلیل‌های به عمل آمده از بررسی‌های انجام شده در زمینه قوانین موجود در حوزه اکوسیستم‌های طبیعی، به چالش‌های حقوقی، ساختاری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قوانین پیشروی حفاظت از تالاب‌ها از جمله دریاچه ارومیه نیز پرداخته خواهد شد. نتایج مطالعه حاکی از آن است که قوانین و مقررات اگرچه نقش مهمی در حفاظت و مدیریت منابع طبیعی را ایفا می‌نمایند، اما به‌تنهایی از کارایی لازم برخوردار نمی‌باشند. لذا لازم است جهت دستیابی به اهداف قانون‌گذار، رویکردها و ابزار اقتصادی نیز که مبتنی بر انگیزه‌های بازار و مکانیسم قیمت است، به صورت هم‌زمان و مکمل با ابزارهای قانونی که از انعطاف‌پذیری کمتری برخوردار است، مورد توجه قرار گیرد. همچنین مفهوم استفاده معقول از تالاب‌ها و دریاچه‌ها لازم است در سیاست‌ها و قوانین ملی مدنظر و مواد قانونی مغایر با استفاده معقول از آن‌ها مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد. علاوه بر آن، شرایط و ویژگی‌های بومی هر یک از تالاب‌ها و دریاچه‌ها باید در تدوین قوانین و ضوابط حفاظتی و مدیریتی آن‌ها، مدنظر قرار گرفته شود. بر این اساس تنظیم رویکردها و استانداردهای زیست‌محیطی منحصر به فرد برای مدیریت و حفاظت، می‌تواند نقش مؤثری را در بهبود عملکرد و کارایی قوانین و استانداردها در عرصه اجرا و همچنین پیشگیری از پیامدهای زیست‌محیطی، ایفا نماید.

واژگان کلیدی: ابزار اقتصادی، قوانین، مقررات، دریاچه ارومیه، مدیریت یکپارچه تالاب و ایران.

سمانه عابدی^{*۱}

مرتضی تهامی پور زرنندی^۲

۱. استادیار گروه اقتصاد انرژی، کشاورزی و محیط‌زیست، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
۲. استادیار گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

*مسئول مکاتبات:

s.abedi@atu.ac.ir

کد مقاله: ۱۳۹۹۰۱۰۷۵۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۰

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی است.

مقدمه

تالاب‌ها و دریاچه‌ها اکوسیستم‌های باارزشی هستند که حدود ۶ درصد از مساحت سطح زمین را به خود اختصاص داده و از کارکردهای بسیار متنوعی مانند تصفیه آب، کنترل سیل و کاهش تغییرات آب و هوایی برخوردارند (Adcock and Duggan, 2018). این اکوسیستم‌ها، علاوه

بر حفاظت از تنوع زیستی، دارای ارزش‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی متعدد دیگری نیز می‌باشند. اهمیت تالاب‌ها زمانی بیشتر مشخص می‌شود که توجه داشته باشیم بیش از یک‌سوم جمعیت جهان در حاشیه تالاب‌ها، اعم از رودخانه‌ها، برکه‌ها و سواحل زندگی می‌کنند. مطالعات اقتصادی نیز حاکی از آن است که یک تالاب حدود ۱۰ برابر جنگل‌ها و ۲۰۰ برابر زمین‌های زراعی ارزش اقتصادی ایجاد می‌نماید (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۰). این در حالی است که سلامت و حیات این اکوسیستم‌ها همواره در اثر فعالیت‌های انسانی از قبیل فعالیت‌های اقتصادی-عمرانی-توسعه‌ای (ناشی از توسعه بخش کشاورزی، صنعت و شهرنشینی)، تغییر کاربری و تخریب چراگاه‌های طبیعی، صید و شکار غیرمجاز، بهره‌برداری بیش‌ازحد از منابع آب زیرزمینی و غیره در معرض تهدید و نابودی قرار گرفته است. در این میان، دریاچه ارومیه با مساحت بیش از ۴۸۳ هزار هکتار، در سال ۱۳۴۶ به‌عنوان منطقه حفاظت‌شده و در سال ۱۳۴۹ به پارک ملی تبدیل شده است. علاوه بر آن توسط شورای حفاظت از پرندگان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین سایت‌های پرندنگری تشخیص داده شده است. در سال ۱۳۵۴ نیز این دریاچه که به‌عنوان یکی از بارزترین تالاب‌های ایران است، در کنوانسیون رامسر، در گروه دریاچه‌های لاکوسترین، به ثبت رسیده است (باقرزاده کریمی و روحانی روانکوه، ۱۳۸۶؛ احمدی و اکبرزاده، ۱۳۹۷). دریاچه ارومیه طی دهه گذشته به علت کاهش شدید سطح آب و افزایش شوری، با شرایطی بحرانی مواجه شده است. به‌طوری‌که بسیاری از تالاب‌های اقماری اطراف دریاچه نیز در اثر اجرای طرح‌های زیربنایی، تغییر کاربری زمین، آلودگی و کاهش جریان‌های ورودی آب آسیب‌دیده‌اند. این مشکلات، تنوع زیستی این مجموعه تالابی را که از اهمیت بین‌المللی برخوردار بوده و برای جوامع محلی فواید متعددی دیگری را نیز فراهم می‌نماید، تهدید می‌نماید (برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه، ۱۳۸۹). در این میان قوانین، حقوق و مقررات محیط‌زیستی از جمله مهم‌ترین ابزارهای مدیریت و حفاظت از این منابع طبیعی به شمار می‌آیند؛ اما باید به این نکته توجه شود که با اجرای قوانین محیط‌زیستی، نمی‌توان انتظار حل تمام مشکلات و معضلات را داشت، چراکه از یک‌طرف مؤلفه‌های دیگری مانند آگاه‌سازی مردم و نهادینه کردن این مقوله در فرهنگ و رفتارهای اجتماعی بسیار مهم و اثرگذار هست و از طرف دیگر شواهد حاکی از آن است که قوانین زیست‌محیطی مصوب، به علت داشتن ابهام، عملکرد مطلوبی را در عرصه اجرا و پیامدهای زیست‌محیطی به دنبال نداشته‌اند. در این زمینه، بررسی و تحلیل روند برنامه‌های توسعه حاکمی از آن است که الگوهای توسعه در ایران همواره بر محور رشد اقتصادی و افزایش درآمدی بوده تا بتواند دستیابی به سایر اهداف اقتصادی و اجتماعی را امکان‌پذیر سازد. در چنین شرایطی منابع محیط‌زیستی، به‌عنوان اساس ثروت ملی و تسهیلگر رشد اقتصادی موردتوجه بوده است. بنابراین توجه به حفظ و حراست از آن نتوانسته جایگاهی جدی داشته باشد. در مواردی نیز که محیط‌زیست موردتوجه بوده، این موارد توسط دولت‌ها به اجرا درنیامده در نتیجه منجر به بروز مشکلات محیط‌زیستی متعدد در کشور شده است که دریاچه ارومیه نمونه‌ی بارز آن است. در این زمینه، ساخت سدهای بزرگ باهدف توسعه کشاورزی، استفاده بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی، حفر چاه‌های غیرمجاز و توسعه زمین‌های زیر کشت آبی، عمده‌ترین برنامه‌های توسعه در حوضه دریاچه ارومیه را تشکیل می‌دهند. بدین ترتیب، بررسی برنامه‌های توسعه نه‌تنها در حوضه دریاچه ارومیه، بلکه در سایر تالاب‌های کشور نشان‌دهنده محوریت توسعه کشاورزی باهدف رشد و توسعه اقتصادی و عدم توجه به توان محیط‌زیستی این اکوسیستم‌ها در این برنامه‌ها است (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۶). با این حال، پیشگیری و ممانعت از آلودگی و تخریب تالاب‌ها و دریاچه‌ها و اصلاح رابطه بین بهره‌برداری انسان‌ها و این اکوسیستم‌ها، بدون در نظر گرفتن قواعد حقوقی الزام‌آور، میسر و ممکن نخواهد بود. از این‌رو به‌منظور دستیابی به سیاست‌ها و دستورالعمل‌های مؤثر، اطلاع و آگاهی از قوانین، مقررات و سایر برنامه‌های حمایتی جهت حفاظت و مدیریت تالاب‌ها، حائز اهمیت است (Francis Materu *et al.*, 2018). در این راستا طاهری و بای (۱۳۹۷)، در مطالعه‌ای به‌نقد و بررسی چالش‌های نظام حقوقی ایران در حفاظت از تالاب‌ها و ارائه الگوی مطلوب برای آن پرداختند. نتایج مطالعه بیانگر آن است که مسئولیت حفاظت مطلوب و معقول از تالاب‌ها بر عهده همه است و نیاز به عزم و اراده جدی و ملی داشته و کلیه نهادهای و ترجمان‌های ذی‌ربط ملی، محلی و مردمی باید در این راستا هماهنگ عمل کنند. در این راه، نیاز است تا حقایق تالاب‌های کشور تعیین و تأمین شود، آلاینده‌های زراعی، صنعتی و معدنی کنترل و مهار گردد و با توجه به فرهنگ‌سازی حفاظت از محیط‌زیست در کشور، فعالیت‌های اقتصادی، به‌صورت پایدار رونق بیابد. علاوه بر آن نتایج نشان داد هرچند در قوانین و مقررات موجود مسئولیت آسیب‌زندگان به اکوسیستم بالایی در ابعاد مدنی، کیفی و اداری لحاظ شده است اما باید تناسب میان تخریب‌ها و آسیب‌های صورت و ضمانت

اجراهای موجود متناسب باشد تا به نحو جامع‌تری از تخریب هر چه بیشتر تالاب‌ها پیشگیری به عمل آید. قالیباف و همکاران (۱۳۹۶) نیز به بررسی برنامه‌های توسعه در ایران و مشکلات زیست‌محیطی دریاچه ارومیه پرداختند. بدین منظور، از روش توصیفی تحلیلی و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات موجود به شیوه کتابخانه‌ای اسنادی استفاده شده است. بررسی رابطه دیدگاه‌های حاکم بر توسعه در ایران و مشکلات محیط‌زیستی دریاچه ارومیه، این پژوهش را به این نتیجه رهنمون ساخت که ناپایداری محیط زیستی دریاچه ارومیه به‌طور عمده تحت تأثیر برنامه‌های توسعه ملی بوده است. همچنین دیدگاه‌های اقتصادی حاکم بر برنامه‌های توسعه در ایران، محیط‌زیست کشور را تحت تأثیر خود قرار داده‌اند و منجر به فرو کاهش شدید محیط‌زیستی شده‌اند. بنابراین، از دیدگاه این پژوهش، رشد اقتصادی و عقلانیت ابزاری، لزوماً توسعه‌ای پایدار را به ارمغان نخواهد آورد و چه‌بسا که یک واحد سیاسی به توسعه دست یابد؛ اما به دلیل استفاده غیر بهینه از منابع موجود و عدم توجه به ویژگی‌های بومی و جنبه‌های محیط‌زیستی، تداوم توسعه محل تردید جدی هست. جعفری و همکاران (۱۳۹۴) به ارزیابی خلأهای قانونی حفاظت از تالاب‌ها در حقوق ایران پرداختند. نتایج مطالعه نشان داد کاستی‌های قانونی، ضعف در اجرای صحیح و مناسب قانون، عدم کارایی در نظارت از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر در تخریب و آلودگی تالاب‌ها در ایران است. در این خصوص فقدان محاکم خاص، عدم کفایت جریمه‌های نقدی مندرج در قانون، عدم توقف فعالیت آلاینده به استمساک به اخذ جریمه روزانه، عدم اخذ خسارت زیست‌محیطی، الزام‌آور نبودن ارزیابی زیست‌محیطی در تمامی پروژه‌ها، از اهم این کاستی‌ها است. لذا برای بهبود وضعیت حاضر، بازنگری در قوانین مربوطه و همچنین استفاده از حداکثر توان قوانین حال حاضر از طریق تدقیق در اجرای آن‌ها و وضع و یا به‌روزرسانی آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های اجرایی و بهره‌گیری از تجربیات کشورهای موفق در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد. طلایی و دریادل (۱۳۹۴) نیز چالش‌های تالاب انزلی و راهکارهای رفع آن در چارچوب کنوانسیون رامسر را مورد ارزیابی قرار دادند. بررسی‌ها حاکی از آن است که آلودگی و تراکم کاربری‌ها از بزرگ‌ترین مشکلاتی است که این تالاب با آن روبه‌رو است. ضمن آنکه ورود فاضلاب‌های کشاورزی، خانگی و صنعتی، افزایش فرسایش حوزه آبریز تالاب و به‌تبع آن افزایش رسوبات، رشد و پراکنش سریع نی و آزولا، کاهش سطح آب، تبدیل زمین‌های حاشیه تالاب به زمین‌های کشاورزی، صید و شکار پرندگان آبی، افزایش میزان فلزات سنگین، تجمع زیاد زباله‌های غیرقابل تجزیه در تالاب از مهم‌ترین پدیده‌هایی است که این زیست‌بوم بالارزش را با تهدید روبرو می‌کند. لذا در مطالعه مذکور از جمله مهم‌ترین راهکارهای حل مشکلات تالاب انزلی، به تحقق اصل توسعه پایدار، انجام ارزیابی‌های زیست‌محیطی، استفاده معقول از تالاب انزلی و اتخاذ رویکرد زیست بومی اشاره شده است. رضانی قوام‌آبادی و سنائی‌پور (۱۳۹۲)، پایبندی حقوقی ایران به تعهد استفاده معقول از دریاچه ارومیه با تأکید بر کنوانسیون رامسر را مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه بیان‌گر آن است که نادیده گرفتن قوانین مرتبط با حفاظت از دریاچه‌ها و اجرای طرح‌های توسعه‌ای بدون ارزیابی زیست‌محیطی، علاوه بر تغییر در شرایط بوم‌شناسی دریاچه، منجر به نقض تعهد استفاده معقول از آن نیز شده است. از این‌رو، تعیین حقایق زیست‌محیطی دریاچه و تدوین و اجرای برنامه مدیریت جامع این دریاچه می‌تواند موجب احیاء آن و ضامن تحقق استفاده معقول باشد. Francis Materu و همکاران (۲۰۱۸) سیاست‌ها و قوانین حفاظت از تالاب‌های تانزانیا را نقد و بررسی نمودند. نتایج نشان داد مقررات قانونی تانزانیا برای حفاظت از تالاب‌ها هماهنگ نیستند و دارای پوشش و دامنه محدودی در جلوگیری از تخریب اکوسیستم‌های تالاب است. همچنین هیچ چهارچوب قانونی ملی جامعی برای هدایت مدیریت پایدار تالاب‌های ثبت‌شده در رامسر سایت در تانزانیا وجود ندارد. لذا بدون وجود چارچوب صحیح سیاست‌گذاری و همچنین افزایش پروژه‌های توسعه یا سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، نابودی تالاب‌های تانزانیا و خدمات متنوع اکوسیستم آن‌ها ادامه خواهد یافت. Reis و همکاران (۲۰۱۷) به ارزیابی جهانی وضعیت حفاظت از تالاب‌های داخلی پرداختند. بر اساس نتایج، اثرات خارجی بر مناطق حفاظت شده کشورها مانند کاهش کیفیت آب در اثر آلودگی، رسوب‌زدایی و گونه‌های مهاجم می‌تواند به‌طور جدی بر وضعیت اکولوژیکی سیستم‌های آب شیرین و در نتیجه بر ارائه خدمات اساسی اکوسیستم مانند تأمین آب تأثیر گذارد. همچنین با توجه به پتانسیل محرک‌های برون‌زا، تالاب‌ها ممکن است به‌شدت مورد تهدید واقع شوند که برای آگاهی از آن‌ها لازم است برآورد جامعی از تأثیرات بر روی هر یک از تالاب‌ها با در نظر گرفتن محرک‌های خاص برون‌زای هر سایت صورت پذیرد. علاوه بر آن طبق بررسی‌های انجام‌شده در این مطالعه از جمله عوامل مهمی که بر پایداری تالاب‌ها تأثیر می‌گذارد عبارت‌اند از (الف) نقش ارتباط میان تالاب‌ها و سایر منابع آبی در تبادل

آب، مواد مغذی و موجودات زنده. (ب) تغییر مکانی و زمانی در عمق و وسعت آب که بر عملکرد تالاب تأثیر می‌گذارد و (ج) انتشار اثرات از بالادست به پایین‌دست در حوضه‌ها و تالاب‌های متصل به رودخانه‌ها که لازم است در برنامه‌ریزی حفاظت از تالاب در نظر گرفته شوند. مضاف بر آن، اصول راهنمای برنامه‌ریزی حفاظت نیز می‌تواند برای اولویت‌بندی احیای تالاب در مناطق مختلف مورد استفاده قرار گیرد. در مجموع نتایج حاکی از آن است که در بسیاری از مناطق جهان، احیای تالاب به‌منظور بهبود خدمات اکوسیستم و به نفع جوامع محلی لازم و ضروری است. بر این اساس یک رویکرد حفاظت یکپارچه برای محافظت مؤثر از تالاب در بلندمدت با توجه به همه ابعاد آن و چگونگی تعامل فرآیندها در بازه‌های زمانی مختلف مورد نیاز است. Muñoz-Pedrerros و Möller (۲۰۱۴) حمایت قانونی از تالاب‌های مختلف در شیلی را مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج بیانگر آن است که در شیلی قوانین یا مقررات قانونی خاصی در مورد تالاب‌ها وجود ندارد و استانداردهای قانونی فعلی از انواع مختلف تالاب‌های داخلی و دریاچه‌ها محافظت نمی‌کند. لذا در منطقه مورد مطالعه برای بهبود حفاظت از تالاب‌ها، لازم است تا مشوق‌هایی که منجر به تخریب تالاب‌ها می‌شوند از بین رفته و مقررات مشخصی برای مدیریت و نگهداشت اصولی این منابع منتشر شود. Adekola و همکاران (۲۰۱۲) نیز به ارزیابی سیاست‌ها و قانون‌گذاری مؤثر بر آن مدیریت تالاب‌ها در نیجریه پرداختند. نتایج حاکی از آن است که دلیل تخریب تالاب‌ها فقدان قوانین یا اسناد سیاستی نبوده، بلکه اجرای ضعیف موارد موجود و عدم توجه قانون‌گذاری موجود به مدیریت تالاب از مهم‌ترین عوامل آن است. در این راستا مطالعه مذکور پیشنهاد تدوین راهبردهای مدیریت یکپارچه تالاب و اجرای دقیق قوانین موجود با تأکید بر سیاست جامع ملی تالاب را ارائه کرده است. لذا با توجه به اهمیت موضوع و محدود بودن تحقیقات در حوزه بررسی اینکه آیا ابزارهای قانونی موجود در حفاظت از تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور مؤثر است، در مطالعه حاضر ضمن تشریح مواد و بندهای محیط‌زیستی (به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم) در ارتباط با تالاب، به بررسی جایگاه حمایت و مدیریت آن در اسناد بالادستی، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های پرداخته می‌شود. در ادامه نیز با بهره‌گیری از نتایج مطالعات و تحلیل‌های به‌عمل آمده از بررسی‌های انجام‌شده در زمینه قوانین موجود در حوزه اکوسیستم‌های طبیعی، چالش‌های حقوقی، ساختاری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قوانین پیش روی حفاظت از تالاب‌ها و دریاچه‌ها، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مواد و روش‌ها

این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مروری با بررسی منابع، اسناد و بهره‌گیری از گزارش‌های داخلی و بین‌المللی، مقالات و پایگاه‌های اینترنتی، صورت گرفته است. در این راستا ابتدا به بررسی جایگاه حمایت از تالاب‌ها و دریاچه‌ها در قوانین برنامه‌های توسعه و اسناد بالادستی و سپس به مروری بر جایگاه حمایت از آن‌ها در آیین‌نامه‌ها و مقررات طی یک دوره ۵۰ ساله در بازه زمانی ۱۳۴۶-۱۳۹۶ در ایران پرداخته می‌شود. در ادامه با بهره‌گیری از روش تحلیلی، ضمن پرداختن به ارائه ابزارهای قانونی برای حل چالش‌های فراروی تالاب‌ها و دریاچه‌ها، به بیان نقاط ضعف قوانین و ضوابط حمایت از آن‌ها در ایران نیز، پرداخته می‌شود.

نتایج

هنگام شناسایی و تعیین فرآیندهای اولویت‌دار، الزامات مختلفی بر این امر دخیل می‌باشند. بخشی از این الزامات مرتبط با اسناد و قوانین راهبردی (بالادستی) بوده که در این راستا عمده‌ترین الزامات قانونی پیش روی عبارت از قانون اساسی، سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، قانون برنامه پنج‌ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران، قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، قانون کنوانسیون مربوط به تالاب‌های بین‌المللی و تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی، قانون حفاظت، احیا و مدیریت تالاب‌های کشور و غیره است که در ادامه به شرح آن‌ها پرداخته می‌شود.

طبق ماده ۳ قانون شکار و صید (مصوب ۱۳۴۶/۳/۱۶)، شورای عالی موظف به (الف) تعیین محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های زمانی و مکانی شکار و صید و حدود پارک‌های ملی، مناطق حفاظت‌شده و غیره. (ب) تعیین انواع اسلحه و وسایل ممنوع شکار و صید، (ج) تعیین انواع جانوران وحشی و حیوانات حفاظت‌شده و در معرض خطر انقراض (چ) تعیین بهای جانوران وحشی از لحاظ مطالبه ضرر و زیان، هست. در ماده ۶ نیز، وظائف سازمان از جمله (الف) حفظ و نگهداری شکارگاه‌ها و فضای حیاتی جانوران وحشی و همچنین حمایت آن‌ها در برابر گرسنگی، تشنگی، صید، شکار بی‌رویه، عوامل و حوادث نامساعد جوی و طبیعی. (ب) بررسی و تحقیقات علمی، فراهم آوردن محیط مساعد جهت تکثیر، پرورش و اصلاح نژاد جانوران وحشی. (ج) تشویق اشخاص حقیقی و حقوقی به تأسیس آبگیرها و حوضچه‌ها جهت پرورش ماهی و پرندگان شکاری از طریق راهنمایی‌های فنی. (خ) تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی به منظور برانگیختن حس حیوان‌دوستی و حفاظت منابع طبیعی در کشور و تنویر افکار عمومی در این زمینه. (د) همکاری با سازمان‌های مربوط به جنگل، مراتع، خاک و آب به منظور حفظ منابع طبیعی کشور. (ذ) همکاری با سازمان‌های مشابه خارجی و بین‌المللی به منظور حفظ و حمایت جانوران وحشی و مهاجر در حدود تعهدات متقابل، مورد تأکید قرار گرفته است.

همچنین در مواد ۱۰ الی ۱۳، به ارائه مجازات متخلفین اعم از جزای نقدی و غیر نقدی در خصوص ابعاد مختلف شکار و صید، از بین بردن رستنی‌ها در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات وحش و تجاوز و تخریب در این مناطق و همچنین آلوده نمودن آب دریاچه‌ها و تالاب‌های حفاظت‌شده و از بین رفتن آبزیان، پرداخته شده است.

در مواد ۳-۱ و ۱-۴ قانون کنوانسیون مربوط به تالاب‌های بین‌المللی و تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبرزی (مصوب ۱۳۵۲/۱۲/۲۸) نیز، طرف‌های متعاقد موظف‌اند نقشه‌های اصلاحی تالاب‌ها را به نحوی تنظیم نموده و به مورد اجرا گذارند که حفظ و حراست تالاب‌های مندرج در فهرست و حتی‌المقدور بهره‌برداری صحیح از آن‌ها را در سرزمین خود تسهیل نمایند. همچنین تسهیلات لازم جهت حفاظت از تالاب‌ها، با ایجاد قرق‌های طبیعی در منطقه تالاب‌ها فراهم شود. در این زمینه هرگاه یکی از طرف‌های متعاقد، در مواردی که منافع ملی او فوراً ایجاب می‌کند تالابی که در فهرست درج شده را حذف نماید و یا وسعت آن را کاهش دهد، مکلف است تا حد امکان کمبود حاصله در این تالاب‌ها را جبران و به‌خصوص قرق‌های طبیعی دیگری را به میزانی معادل با محل زیست قبلی برای پرندگان آبرزی و حمایت از آن‌ها در همان منطقه یا در محل دیگر ایجاد نماید. همچنین، طرف‌های متعاقد لازم است (۱) تحقیق و مبادله اطلاعات و نشریات مربوط به تالاب‌ها و نباتات و حیوانات بومی را تشویق نمایند. (۲) با اعمال مدیریت صحیح کوشش شود تعداد پرندگان آبرزی در تالاب‌های مربوطه افزایش یابد. (۳) تدابیر لازم جهت تربیت کارکنان کارآمد به منظور اداره و حفاظت از این اکوسیستم اتخاذ شود.

مضاف بر آن، مطابق ماده ۱ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست (مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸)، حفاظت، بهبود، بهسازی محیط‌زیست، پیشگیری، ممانعت از هر نوع آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط‌زیست می‌شود، همچنین کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبزیان آب‌های داخلی از وظائف سازمان حفاظت محیط‌زیست است. تعیین مناطقی تحت عنوان پارک ملی- آثار طبیعی ملی- پناهگاه حیات وحش و منطقه حفاظت‌شده و تصویب حدود دقیق این مناطق نیز طبق ماده ۳ از وظایف شورای عالی حفاظت محیط‌زیست هست. در ماده ۶، سازمان دارای وظایف و اختیارات متعدد دیگری مانند (الف) انجام دادن تحقیقات، بررسی‌های علمی و اقتصادی در زمینه حفاظت، بهبود، بهسازی محیط‌زیست، جلوگیری از آلودگی و برهم خوردن تعادل محیط‌زیست. (ب) پیشنهاد ضوابط به منظور مراقبت و جلوگیری از آلودگی آب، هوا، خاک، پخش فضولات و به‌طور کلی هر عامل مؤثر بر روی محیط. (ج) هرگونه اقدام مقتضی به منظور بهبود و بهسازی محیط‌زیست در حدود قوانین مملکتی با حفظ حقوق اشخاص. (د) تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی به منظور تنویر و هدایت افکار عمومی در زمینه حفظ و بهسازی محیط‌زیست. (و) برقراری هرگونه محدودیت و ممنوعیت موقتی زمانی- مکانی- نوعی و طریقی و کمی شکار و صید و اعلام آن طبق مقررات ماده ۴ قانون شکار و صید. (ز) همکاری با سازمان‌های مشابه خارجی و بین‌المللی به منظور حفظ محیط‌زیست در حدود تعهدات متقابل، هست. همچنین اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط‌زیست (آب یا هوا یا خاک یا زمین) را فراهم نماید، طبق ماده ۹ ممنوع است. در ماده ۱۰ الی ۱۵ نیز، به موارد مرتبط با تدوین آیین‌نامه‌های مرتبط با ماده ۹ و نحوه برخورد با متخلفان که موجبات آلودگی محیط‌زیست را فراهم می‌نماید،

تأکید شده است. همچنین طبق ماده ۱۶ کلیه تالاب‌های متعلق به دولت، در اختیار سازمان قرار خواهد داشت و سازمان در بهره‌برداری از تالابها (به‌استثنای مرداب بندر پهلوی) و املاک مذکور قائم‌مقام قانونی مؤسسات یا سازمان‌های مربوط است ولی حق واگذاری عین آن‌ها را ندارد. مضاف بر آن در ماده ۱، قانون اراضی مستحدث و ساحلی (مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹) اصطلاحات مرتبط با تالاب و اراضی مستحدث تعریف و توصیف شده‌اند. در ماده ۲ نیز بر تعیین عرض حریم و حدود اراضی مستحدث سایر دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور و مدت لازم برای نصب علائم مشخصه آن‌ها بنا به پیشنهاد وزارت کشاورزی و منابع طبیعی و تصویب هیئت‌وزیران تأکید شده است. طبق ماده ۳ این قانون کلیه اراضی مستحدث کشور متعلق به دولت است و اشخاص حق تقاضای ثبت آن‌ها را ندارند. بر اساس ماده ۷، حریم منابع مندرج در ماده ۲، قابل تملک و تصرف خصوصی نیست حتی اگر متصرفین این قبیل اراضی، اسناد مالکیت گرفته باشند. این در حالی است که استفاده از حریم مزبور برای ایجاد تأسیسات ضروری دولتی که جنبه اختصاصی نداشته باشد با رعایت مقررات آیین‌نامه اجرایی این قانون و تصویب هیئت‌وزیران، مجاز است. همچنین وزارت کشاورزی و منابع طبیعی طبق ماده ۹ مجاز است اراضی مستحدث ساحلی متعلق به دولت را بفروشد یا اجاره دهد یا با سایر اراضی و تأسیسات معاوضه نماید که تعیین ضوابط و شرایط فروش، اجاره، معاوضه و بهره‌وری از اراضی مزبور در آیین‌نامه اجرایی این قانون تعیین می‌گردد. در نهایت تصرف و تجاوز به اراضی مستحدث و ساحلی متعلق به دولت و حریم دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور و یا تخریب اراضی مزبور با برداشت شن، ماسه، خاک و سنگ، مطابق ماده ۱۱ به حبس جنحه‌ای تا سه سال و خلع ید محکوم خواهد شد. وزارت کشاورزی و منابع طبیعی مکلف است به محض اطلاع به‌وسیله گارد جنگل و مأمورین خود رفع تجاوز کند و مراتب را برای رسیدگی به موضوع و تعقیب کیفری کتباً به دادسرای محل اعلام نماید.

علاوه بر آن در اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸، حفاظت محیط‌زیست، وظیفه عمومی تلقی شده است. از این رو طبق این قانون، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است. همچنین در فصل اول قانون توزیع عادلانه آب (مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶)، مالکیت عمومی و ملی آب، مشخص شده است. بر اساس آن، مطابق مواد ۱ و ۲، دریاچه‌ها، تالاب‌ها و بستر آن‌ها، از مشترکات بوده و در اختیار حکومت اسلامی است و طبق مصالح عامه از آن‌ها بهره‌برداری می‌شود. لازم به ذکر است، مسئولیت حفظ، اجازه و نظارت به بهره‌برداری از آن‌ها به دولت محول می‌شود. در این زمینه، اراضی ساحلی و اراضی مستحدث که در اثر پائین رفتن سطح آب دریاچه‌ها و یا خشک شدن مرداب‌ها و باتلاق‌ها پدید آمده باشد در اختیار حکومت جمهوری اسلامی است. لذا ایجاد هر نوع اعیانی، حفاری، دخل و تصرف در بستر مرداب و برکه‌های طبیعی و همچنین در حریم قانونی دریاچه‌ها اعم از طبیعی و یا مخزنی ممنوع است مگر با اجازه وزارت نیرو. علاوه بر آن، وزارت نیرو به‌منظور تعیین میزان مصرف معقول آب برای امور کشاورزی یا صنعتی یا مصارف شهری از منابع آب کشور برای اشخاص حقیقی یا حقوقی که در گذشته حقا به داشته‌اند و تبدیل آن به اجازه مصرف معقول، مستند به ماده ۱۹، موظف است هیئت‌های سه‌نفری را در هر محل تعیین نماید. وزارت نیرو در ماده ۲۶، مکلف است بر اساس نوع محصول و سطح اراضی، میزان مصرف آب را تعیین و اقدام به صدور اجازه بهره‌برداری نماید. در ماده ۲۸ نیز، هیچ‌کس حق ندارد آبی را که اجازه مصرف آن را دارد به مصرفی به‌جز آنچه در پروانه قیدشده، برساند و همچنین حق انتقال پروانه صادره را به دیگری بدون اجازه وزارت نیرو نخواهد داشت. وزارت نیرو، به‌منظور تأمین آب موردنیاز کشور در ماده ۲۹ موظف به (الف) مهار سیلاب‌ها و ذخیره نمودن آب رودخانه‌ها در مخازن سطحی یا زیرزمینی. (ب) تنظیم و انتقال آب یا ایجاد تأسیسات آبی و کانال‌ها و خطوط آب‌رسانی و شبکه آبیاری (ج) بررسی و مطالعه کلیه منابع آب‌های کشور. (د) شیرین کردن آب‌شور در مناطق لازم. (و) جلوگیری از شور شدن آب‌های شیرین در مناطق لازم. (ز) کنترل و نظارت بر چگونگی و میزان مصارف آب و در صورت لزوم جیره‌بندی آن. (ح) تأسیس شرکت‌ها و سازمان‌های آب منطقه‌ای و مؤسسات و تشکیل هیئت‌ها و کمیته‌های موردنیاز و (ط) انجام سایر اموری که مؤثر در تأمین آب هست.

همچنین در بخش حفاظت و نگهداری تأسیسات آبی مشترک مواردی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با منبع آب تالاب در ارتباط هستند شامل مواد ۳۵، ۳۶ و ۴۴ هست. در این زمینه بر اساس ماده ۴۶، آلوده ساختن آب ممنوع است و مسئولیت پیشگیری، ممانعت و جلوگیری از

آلودگی منابع آب به سازمان حفاظت محیط‌زیست، محول شده است. مطابق ماده ۴۸ نیز، صدور اجازه بهره‌برداری یا واگذاری بهره‌برداری از شن، ماسه، خاک رس بستر و حریم قانونی دریاچه‌ها، منوط به کسب موافقت قبلی وزارت نیرو است.

بر اساس ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات بازدارنده (مصوب ۱۳۷۵/۳/۶) نیز، تخریب، اقدام به هرگونه تجاوز و تصرف عدوانی به محیط‌زیست و منابع به مجازات یک ماه تا یک سال حبس محکوم می‌شود. همچنین نکته مهم در ماده مذکور این است که دادگاه موظف است حسب مورد، رفع تصرف عدوانی یا رفع مزاحمت یا ممانعت از حق یا اعاده وضع به حال سابق نماید. نهایتاً رسیدگی به جرائم فوق‌الذکر خارج از نوبت به عمل می‌آید و مقام قضایی با تنظیم صورت‌مجلس دستور متوقف ماندن عملیات متجاوز را تا صدور حکم قطعی، خواهد داد.

بر طبق سند چشم‌انداز بیست‌ساله (مصوب ۱۳۸۲/۸/۱۳)، تمامی ارکان جمهوری اسلامی ایران در جهت دستیابی به محیط‌زیست مطلوب برای آحاد جامعه تلاش می‌نمایند؛ به‌نحوی که وضعیت طبیعی سیمای مناظر، زیست‌بوم‌ها، زیست‌مندان و ذخایر ژنتیکی، منابع و عناصر حیاتی هوا، آب، خاک و اقلیم در آن حفظ و احیاء شده و جامعه در پناه چنین محیطی، از بهداشت و سلامت جسمی و روانی، آرامش و امنیت اجتماعی و اقتصادی و عدالت زیست‌محیطی برخوردار می‌شوند.

همچنین دربند (د) سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز (مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۸)، بر اساس مواد ۴۳، ۴۴ و ۴۷ به آمایش سرزمین، امور زیست‌محیطی و توسعه پایدار تأکید شده است. بر اساس آن، فرایند توسعه با تکیه بر حفاظت از محیط‌زیست و بهره‌برداری بهینه از منابع پایدار شود؛ تحقق توسعه پایدار، مبتنی بر دانایی در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی کشور، به‌نحوی که ضمن ارتقای کیفیت زندگی، حقوق نسل‌های کنونی و آینده نیز محفوظ بماند؛ و فضای ملی، ایجاد تعادل منطقه‌ای و تقویت نقش منطقه‌ای کشور، با بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی سرزمین، باهدف ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور سازمان‌دهی شود.

مضاف بر آن، به‌منظور حفظ محیط‌زیست کشور از آثار زیان‌بار پسماندها و مدیریت بهینه آن‌ها، با استناد به ماده ۶ قانون مدیریت پسماند (مصوب ۱۳۸۳/۲/۲۰)، سازمان صداوسیما و سایر رسانه‌ها، دستگاه‌های آموزشی و فرهنگی نقش اطلاع‌رسانی و آموزش را جهت جداسازی صحیح، جمع‌آوری و بازیافت پسماندها، را بر عهده‌دارند. طبق ماده ۷، مدیریت اجرایی کلیه پسماندها غیر از صنعتی و ویژه در شهرها، روستاها و حریم آن‌ها به عهده شهرداری و دهیاری‌ها و در خارج از حوزه و وظایف شهرداری‌ها و دهیاری‌ها به عهده بخشداری‌ها هست. همچنین مدیریت اجرایی پسماندهای صنعتی ویژه به عهده تولیدکننده خواهد بود که در صورت تبدیل آن به پسماند عادی به عهده شهرداری‌ها، دهیاری‌ها و بخشداری‌ها است. علاوه بر آن در ماده ۱۲ محل‌های دفن پسماندها بر اساس ضوابط زیست‌محیطی توسط وزارت کشور با هماهنگی سازمان و وزارت جهاد کشاورزی تعیین خواهد شد. در مواد ۱۶ الی ۲۰ نیز به شرح مجازات نقدی و غیر نقدی متخلفین در زمینه پسماندهای عادی و ویژه پرداخته شده است.

سیاست‌های کلی نظام (مصوب ۱۳۸۵/۹/۵)؛ مطابق بند یکم اصل ۱۱۰ قانون اساسی اولین مجموعه از سیاست‌های کلی و بلندمدت جمهوری اسلامی به موضوعات مرتبط با منابع آب و منابع طبیعی پرداخته شده است. برای نمونه در بند ۳، سیاست‌های کلی منابع آب شامل: (۱) ایجاد نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب بر اساس اصول توسعه پایدار و آمایش سرزمین در حوضه‌های آبریز کشور. (۲) ارتقای بهره‌وری و توجه به ارزش اقتصادی و امنیتی و سیاسی آب در استحصال و عرضه و نگهداری و مصرف آن. (۳) تدوین برنامه جامع به‌منظور استفاده از آب‌های غیرمتعارف و ارتقای دانش و فنون و تقویت نقش مردم در استحصال و بهره‌برداری، هست. همچنین در بند ۵، به سیاست‌های کلی منابع طبیعی اشاره شده است که از جمله از آن‌ها شامل (۱) ایجاد عزم ملی بر احیای منابع طبیعی تجدیدشونده و توسعه پوشش گیاهی برای حفاظت و افزایش بهره‌وری مناسب و سرعت بخشیدن به روند تولید این منابع و ارتقاء بخشیدن به فرهنگ عمومی و جلب مشارکت مردم در این زمینه. و (۲) اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی و مهار عوامل ناپایداری این منابع و تلاش برای حفظ و توسعه آن، هست.

همچنین در بند (ب) - ماده ۵ قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۸/۵/۷) مسؤولیت حفاظت از تنوع زیستی و ذخایر ژنتیکی آن در محدوده حیات وحش، پارکهای ملی، مناطق حفاظت شده، مناطق شکارممنوع، رودخانهها و تالابها بر عهده سازمان حفاظت محیط زیست کشور است؛

بر اساس طرح نجات و احیای دریاچهها و تالابهای کشور (مصوب ۱۳۹۱/۸/۲۸) نیز، دولت مکلف است حداکثر به مدت ۳ ماه فهرست تالابها و دریاچههای نیازمند حمایت را تهیه و عملیات اجرایی حمایت‌های خود را حداکثر ظرف ۳ سال به نتیجه برساند. در این زمینه مطابق تبصره ۱، تأمین موارد مورد نیاز این قانون از محل ردیف‌های مصوب در بودجه سنوات آتی تا احیاء و نجات تالابها و دریاچهها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچهها و تالابها استمرار خواهد یافت. علاوه بر آن بر اساس تبصره‌های ۲ الی ۶، تأمین حقابه زیست محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست، احیای فضای سبز پیرامون آنها توسط وزارت جهاد کشاورزی، تثبیت خاک و شن زارهای اطراف تالابها و دریاچهها، جلوگیری از برداشت صنعتی و معدن تالابها و دریاچهها و همچنین تثبیت کلیه تالابها و دریاچههای ایران در فهرست کنوانسیون بین‌المللی رامسر، لازم و ضروری است.

همچنین در ادامه به شرح مختصری از بندهایی برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران در سال‌های مختلف که به تالابها و دریاچهها اختصاص دارد، پرداخته می‌شود.

برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۹) - مصوب ۱۳۸۳/۶/۱۱: طبق ماده ۱۷، برای آنکه ارزش اقتصادی آب در هر یک از حوزه‌های آبریز، با لحاظ ارزش ذاتی و سرمایه‌گذاری، برای بهره‌برداری حفاظت و بازیافت در برنامه‌های بخش‌های مصرف منظور گردد، دولت مکلف است آب کشور را با نگرش مدیریت جامع و توأماً عرضه و تقاضا در کل چرخه آب، با رویکرد توسعه پایدار در واحدهای طبیعی حوزه‌های آبریز با لحاظ نمودن ارزش اقتصادی آب، آگاه‌سازی و مشارکت مردم، برنامه‌ریزی و مدیریت نماید. همچنین مطابق با ماده ۵۸، دولت باید برای تسریع در اجرای برنامه عمل حفاظت و بهره‌برداری از تنوع زیستی کشور، هماهنگی لازم را میان دستگاه‌های ذی‌ربط ایجاد نماید. علاوه بر آن، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور در ماده ۵۹ به منظور برآورد ارزش‌های اقتصادی منابع طبیعی و زیست محیطی و هزینه‌های ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست در فرآیند توسعه و محاسبه آن در حساب‌های ملی، مکلف است با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست و سایر دستگاه‌های مرتبط نسبت به تنظیم دستورالعمل‌های محاسبه ارزش‌ها و هزینه‌های موارد دارای اولویت مانند آب و آلودگی‌های زیست محیطی در نقاط حساس اقدام و در مراجع ذی‌ربط به تصویب برساند. به منظور تقویت و توانمندسازی ساختارهای مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی در ماده ۶۰ نیز، دولت موظف است سازوکارهای لازم را جهت گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی محیط زیست در کلیه واحدهای آموزشی و مراکز آموزش عالی، حمایت از سرمایه‌گذاری در بخش محیط زیست و منابع طبیعی و همچنین ایجاد و تقویت ساختارهای مناسب برای فعالیت‌های زیست محیطی در دستگاه‌های اثرگذار بر محیط زیست را تنظیم و برقرار نماید. در این راستا در ماده ۶۴ سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است: (الف) در راستای ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به منظور حفظ محیط زیست آیین‌نامه اجرایی مربوطه را با پیشنهاد شورای عالی حفاظت محیط زیست به تصویب هیئت وزیران برساند. (ب) نظام اطلاعات زیست محیطی کشور را در سطوح منطقه‌ای، ملی و استانی تا پایان سال اول برنامه چهارم ایجاد نماید تا زمینه پایش، اطلاع‌رسانی و ارزیابی زیست محیطی فراهم گردد. در این قانون مواد ۶۵ و ۶۷ بر انجام اقداماتی توسط دولت در زمینه: (الف) تدوین اصول توسعه پایدار بوم‌شناختی، به‌ویژه در الگوهای تولید و مصرف و دستورالعمل‌های بهینه‌سازی مربوطه، (ب) تهیه و اجرای برنامه مدیریت زیست بومی در زیست بوم‌های حساس، به‌ویژه دریاچه ارومیه و (ج) محدود کردن پروانه حمل اسلحه شکاری و بازنگری در ضوابط صدور پروانه‌های مذکور برای جلوگیری از شکار بی‌رویه و نابودی تنوع زیستی، تأکید شده است.

برنامه پنج‌ساله پنجم جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰) - مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵: بندهای ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۱ در برنامه پنجم به ترتیب معادل مواد ۵۸، ۶۴ و ۶۷ در برنامه چهارم توسعه بوده است؛ که بیانگر عدم تحقق و دستیابی برنامه چهارم در مواد مذکور هست. لذا در برنامه پنجم نیز مورد تأکید مجدد قرار گرفته است. از سایر موارد می‌توان به ماده ۱۹۳ اشاره نمود که در آن: (الف) شهرداری شهرهای بالای دویست

هزار نفر جمعیت و شهرهای ساحلی و شهرهای حاشیه تالاب‌های داخلی در راستای مدیریت پسماند شهری موظف‌اند تا پایان سال چهارم برنامه، پسماندهای خود را با روش‌های نوین و فناوری‌های جدید با اولویت روش‌های آلی (ارگانیک) از قبیل کرم‌پوسال (ورمی کمپوست) بازیافت نمایند. بر اساس آن از سال پایانی برنامه، هرگونه دفن پسماندها در این‌گونه شهرها مطلقاً ممنوع است. (ب) سازمان حفاظت محیط‌زیست مکلف است تمهیدات لازم را برای کاهش آلودگی هوا تا حد استانداردهای جهانی با اولویت شناسایی کانون‌های انتشار ریزگردها و مه‌آب، کنترل و کاهش میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای را فراهم نماید. (ج) از سال دوم برنامه، هرگونه بهره‌برداری صنعتی و معدنی جدید از تالاب‌های داخلی مطلقاً ممنوع است. (د) با توجه به شرایط ویژه اکوسیستم‌های آبی کشور از منظر اقتصادی، کشاورزی، زیست بومی، تنوع زیستی و گردشگری و وجود مراتع و اراضی زراعی مطلوب در اطراف آن‌ها و وجود چالش‌های جدی در تخصیص منابع آب در این مناطق و به‌طور کلی، پیچیدگی و شکنندگی زیست‌بوم طبیعی این مناطق، دولت مکلف است در سال اول برنامه، با ساماندهی مجدد سازمان‌های موجود در بخش‌های آب، کشاورزی، منابع طبیعی، محیط‌زیست و گردشگری، نسبت به اعمال مدیریت یکپارچه با مشارکت بهره‌برداران در دشت‌های اطراف این تالاب‌ها اقدام نماید.

برنامه پنج‌ساله ششم جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) - مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴: در ماده ۳۸ برنامه مذکور دولت موظف است اقدامات زیر را جهت حفاظت از محیط‌زیست به‌عمل‌آمده آورد: (ب) اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور با مشارکت سایر دستگاه‌های اجرایی و جوامع محلی به‌ویژه در ارتباط با تالاب‌های ثبت‌شده در کنوانسیون رامسر به‌طوری‌که تا پایان اجرای قانون برنامه، حداقل بیست‌درصدی تالاب‌های بحرانی و در معرض تهدید کشور احیاء شوند و ضمن حفاظت و تثبیت، در روند بهبود قرار گیرند. (ت) تأمین سهم دولت در پروژه‌های بین‌المللی محیط‌زیستی مشترک با سایر دولت‌ها و اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی به‌منظور تشویق و حمایت از جلب کمک‌ها و سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی داوطلبانه و کمک به تأمین هزینه‌های مربوط به کنوانسیون رامسر. (ث) نظارت بر اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها و مدیریت سالانه حداقل بیست‌درصدی از حجم پسماندهای موجود با روش مناسب. در این زمینه سازمان حفاظت محیط‌زیست موظف است در محدوده حریم شهرها و روستاها بر اقدامات شهرداری‌ها و دهیاری‌ها در این خصوص نظارت کند. (ط) تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط‌زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات‌وحش کشور با رویکرد بهره‌گیری از ظرفیت‌های داوطلبانه و مشارکت اشخاص حقیقی و حقوقی با اولویت جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست.

در سیاست‌های کلی «محیط‌زیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری (مصوب ۱۳۹۴/۸/۲۶) نیز بر ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌شناسی تخریب محیط‌زیست، تهیه‌ی اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط‌زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی تأکید شده است. در ادامه به برخی از بندهایی که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با اکوسیستم‌های آبی (تالاب و دریاچه‌ها) در ارتباط هستند، پرداخته می‌شود.

۱. مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی.

۲. ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست.

۳. اصلاح شرایط زیستی به‌منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین‌نسلی.

۴. پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌شناسی تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده‌ی آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت.

۵. پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده‌ی آب و تغییرات نامساعد اقلیم و الزام به رعایت استانداردها و شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و مقررات، برنامه‌های توسعه و آمایش سرزمین.

۶. تهیهی اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعهی منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریاچه و تالاب) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع متناسب با توان اکولوژیک آنها بر اساس معیارها و شاخص‌های پایداری، مدیریت اکوسیستم‌های حساس و ارزشمند و حفاظت از منابع ژنتیک و ارتقاء آنها تا سطح استانداردهای بین‌المللی.

۷. مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گردوغبار به‌ویژه ریز گرد‌ها، خشک‌سالی و غیره و همچنین توسعهی آینده‌نگری و شناخت پدیده‌های نوظهور زیست‌محیطی و مدیریت آن.

۱۳. ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه‌ی زیست‌محیطی و تجارب سازنده‌ی بومی در زمینه حفظ تعادل زیست‌بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط‌زیست.

۱۴. گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست‌محیطی جامعه و تقویت فرهنگ مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌ویژه امر به معروف و نهی از منکر برای حفظ محیط‌زیست در تمام سطوح و اقشار جامعه.

چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب-۱۳۹۶: بنا بر رویکرد زیست بومی و وضعیت کنونی تالاب‌های کشور، چشم‌انداز ۲۰ ساله‌ای به‌منظور حفاظت و مدیریت پایدار تالاب‌ها تدوین شده است. این چشم‌انداز دربرگیرنده عناصر لازم برای دستیابی به تالاب‌های سالم است. بر اساس سند چشم‌انداز مذکور، آگاهی از ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی تالاب‌ها در سراسر ایران افزایش می‌یابد. تصمیم‌گیران، توسعه پایدار را از طریق رویکردهای یکپارچه مدیریت آب‌و‌خاک و با لحاظ کردن اثرات تغییر اقلیم، پیگیری می‌کنند. آب کافی و سالم برای تمامی زیست‌بوم‌های تالابی تأمین می‌شود. جوامع محلی و اشخاص حقیقی و حقوقی در تصمیم‌گیری‌هایی که بر تالاب‌هایشان تأثیر دارد، مشارکت دارند و این موضوع منجر به مدیریت اثربخش، حفاظت و استفاده خردمندانه از منابع تالاب می‌شود. برای تحقق چشم‌انداز و اهداف کلی، هشت راهبرد اجرایی تهیه‌شده که هرکدام مکمل یکدیگرند و از این‌رو، به‌کارگیری و اجرای تمامی این راهبردها به‌منظور نیل به اهداف و درک چشم‌انداز، اساسی است. ازجمله مهم‌ترین راهبردها شامل (۱) استقرار مدیریت یکپارچه مشارکتی در سطوح محلی، استانی، حوزه آبخیز و ملی مبتنی بر رویکرد زیست بومی. (۲) ارتقاء آگاهی مردم و تصمیم‌گیران از ارزش‌های تالابی. (۳) تضمین تأمین آب کافی و سالم برای پایداری تالاب‌ها. (۴) بهره‌برداری پایدار از تالاب‌ها. (۵) تنظیم و تقویت قوانین و خط‌مشی‌های حمایتی برای حفاظت از تالاب‌ها. (۶) اجرای مطالعات و تحقیقات در مورد ویژگی‌ها و فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی و اکوسیستمی تالاب‌ها. (۷) استقرار نظام پایش و ارزیابی مشارکتی به‌منظور حفاظت از تالاب‌ها مبتنی بر داده‌های به‌روز. و (۸) گسترش همکاری بین‌المللی و منطقه‌ای برای حفاظت از تالاب‌های داخلی، بین‌مرزی و تالاب‌های با حوضه‌های آبریز رودخانه مشترک، هست.

به‌منظور تحقق اهداف، پیشبرد اقدامات و نظارت بر حسن اجرای راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت از تالاب‌ها "ستاد ملی مدیریت و حفاظت از تالاب‌ها" شامل تمامی دستگاه‌های دولتی مرتبط و دیگر گروه‌های دست‌اندرکار تشکیل می‌شود. همچنین لازم است این ستاد برنامه سالانه‌ای (طرح مشخص با پروژه‌های معین) را در قالب برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور همراه با بودجه کافی برای تحقق چشم‌انداز این سند تدوین و اجرایی نماید. قابل توجه است که اقدامات لازم به‌منظور تحقق راهبردهای اجرایی به تفکیک برحسب دستگاه مسئول در سند مذکور مشخص شده است.

در قانون حفاظت، احیا و مدیریت تالاب‌های کشور (مصوب ۱۳۹۶/۲/۴) نیز، به ابعاد حفاظتی مختلفی ازجمله جرائم تخریب این اکوسیستم آبی موارد مرتبط با، آلودگی و همکاری‌های فرا بخشی پرداخته شده است. لازم به ذکر است، در تدوین این قانون با آینده‌نگری نسبت به حوضه‌های آبی تدوین شده به‌طوری که نه تنها تمامی ابعاد در عرصه حفاظت از تالاب‌ها بلکه وظیفه و مسئولیت هر دستگاه در آن مشخص گردیده است. همچنین در جدول ۱ به‌صورت خلاصه به ذکر مهم‌ترین موارد مرتبط با جایگاه حمایت از با زیست‌بوم تالاب در آیین‌نامه‌ها، مقررات و دستورالعمل‌های مرتبط (مستقیم و غیرمستقیم)، پرداخته شده است.

جدول ۱: جایگاه تالاب و دریاچه‌ها در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها.

عنوان	موارد مرتبط
آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست - مصوب ۱۳۵۴/۱۲/۳	در فصل دوم این آیین‌نامه به بیان مقررات مربوط به پارک ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاه حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده، پرداخته است. از جمله موارد عبارت‌اند از: در ماده ۷، ممنوعیت تیراندازی و شکار در پارک‌های ملی؛ در مواد ۸ و ۱۱، ممنوعیت هر عملی که موجب از بین رفتن رستنی‌ها و تغییر اکوسیستم باشد؛ در ماده ۱۲، انجام مطالعات، بررسی‌ها و عملیات موردنیاز وزارتخانه‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی در حدود وظایف قانونی خاص خود در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش با موافقت سازمان؛ همچنین در فصل سوم این آیین‌نامه به بیان مقررات مربوط به اجرای مواد ۱۹ و ۲۰ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست، پرداخته شده است. در فصل پنجم نیز مقررات اجرای برنامه‌های آموزشی حفاظت و بهسازی محیطزیست بیان شده است.
دستورالعمل ورود به مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی - مصوب ۱۳۵۵/۷/۱	طبق ماده ۵ ورود و عبور توقف در پناهگاه‌های حیات‌وحش به منظور بازدید، عکس‌برداری و سیاحت، مشروط بر اینکه به رستنی‌های منابع ملی آسیبی نرسیده و موجبات آرامش حیات‌وحش بر هم نخورد آزاد است. همچنین بر اساس ماده ۶ آن، حمل هر نوع سلاح در پناهگاه‌های حیات‌وحش (به‌استثنای جاده‌ها و معابر عمومی) برای اشخاص غیر ساکن این مناطق بدون کسب اجازه از سازمان ممنوع است.
آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب- مصوب ۱۳۶۳/۹/۲۴	ممنوعیت اقدام به هر عمل آلاینده آب در ماده ۲؛ بررسی منابع مختلف مولد آلودگی آب و شناسایی کیفیت آب‌های ایران از لحاظ آلودگی توسط سازمان حفاظت محیطزیست با همکاری وزارتخانه‌های نیرو، کشاورزی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها در مواد ۳ و ۴؛ طبقه‌بندی کلیه آب‌های پذیرنده با توجه به قدرت جذب تصفیه طبیعی آلوده‌کننده‌ها برحسب اولویت‌ها توسط سازمان با همکاری وزارتخانه‌ها و مؤسسات مربوطه در ماده ۶؛ نمونه‌برداری از فاضلاب منابع آلوده‌کننده و تعیین نوع و میزان آلودگی هر یک از این منابع در ماده ۷؛ در این زمینه لازم به ذکر است در صورتی که شدت آلودگی هر یک از منابع آلوده‌کننده بیش از استانداردهای موضوع ماده ۵ این آیین‌نامه باشد سازمان مراتب را کتبا به مسئول مربوط اخطار خواهد نمود که در رفع آلودگی اقدام نماید. در این زمینه طبق ماده ۸، مسئولین مکلف‌اند ظرف مهلت مذکور در اخطار به نسبت به رفع آلودگی در حد استاندارد اقدام کنند در غیر این صورت بر اساس ماده ۱۱ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست از فعالیت و یا بهره‌برداری منبع مربوط تا رفع آلودگی جلوگیری خواهد شد. همچنین تأکید بر اطلاع‌رسانی استانداردها و مقررات موضوع ماده ۵ این آیین‌نامه به متقاضیان توسط وزارتخانه‌های صنایع، کشور و کشاورزی هنگام صدور پروانه تأسیس واحدهای صنعتی واحدها و مجتمع‌های کشاورزی، دامداری، مرغداری و کشتارگاه در ماده ۱۱؛ تعیین انواع و طبقه‌بندی منابع آلوده‌کننده متفرقه توسط سازمان و در صورت اقتضاء با همکاری وزارتخانه‌ها و مؤسسات ذی‌ربط در ماده ۱۴؛ تأکید بر اتخاذ تدابیری برای جلوگیری از تخلیه مستقیم فاضلاب به آب‌های پذیرنده در ماده ۱۸.
آیین‌نامه بهداشت محیط- مصوب ۱۳۷۱/۴/۲۴	طبق ماده ۴ این آیین‌نامه به منظور جلوگیری از روند رو به رشد آلودگی منابع آبی کمیته‌ای بانام "کمیته حفاظت از منابع آب آشامیدنی" تشکیل می‌شود تا موارد زیر را بررسی و اقدام نماید: (۱) اتخاذ تصمیم راجع به خارج نمودن بعضی از منابع تأمین آب آشامیدنی آلوده طبق گزارش اداره کل بهداشت محیط. (۲) اتخاذ تدابیر لازم جهت حفاظت از منابع آب آشامیدنی موجود (۳) اتخاذ تدابیر لازم به منظور حفظ حریم مناطقی که در آینده برای تأمین آب شهرها از طریق دستگاه‌های ذی‌ربط، پیشنهاد می‌شود. (۴) اتخاذ تصمیم در رابط با بحران‌های ناشی از آلودگی منابع آب و چگونگی مقابله با آن‌ها.
آیین‌نامه اجرایی قانون شکار و صید- مصوب ۱۳۴۶/۱۰/۲۹ و اصلاحیه ۱۳۷۴/۱/۳۰	مواد ۱۷ الی ۲۱ فصل سوم در این آیین‌نامه به ابعاد پروانه‌های شکار، صید و شرایط صدور آن پرداخته شده است. همچنین در فصل پنجم آیین‌نامه مذکور، نیز نحوه همکاری وزارتخانه‌ها و سایر سازمان‌های وابسته به دولت با سازمان حفاظت محیطزیست در حفاظت از اکوسیستم طبیعی، مشخص شده است. در فصل ششم این آیین‌نامه به مقررات خریدوفروش، عرضه و نگهداری، واردات، صادرات، تکثیر و پرورش جانوران وحشی، پرداخته شده است.
آیین‌نامه مربوط به بستر رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی در ماده ۲؛ کشت موقت در آن قسمت از بستر رودخانه، نهر و مسیل که برای بهره‌برداری از آب مزاحمتی ایجاد نماید، با موافقت کتبی و قبلی شرکت آب منطقه‌ای ذی‌ربط به صورت اجاره و رعایت اولویت برای مجاوران طبق ماده ۷. بر اساس ماده ۸ چنانچه بستر رودخانه، نهر طبیعی و مسیل به صورت طبیعی تغییر نماید و باقیمانده بستر برای اجرای طرح‌های آب و برق قابل استفاده باشد، با حدود مشخصی از طریق وزارت نیرو به دستگاه متقاضی به صورت اجاره واگذار و نحوه آماده‌سازی، کناره بندی و سایر شرایط مربوط در سند واگذاری قید خواهد گردید. همچنین عبور لوله نفت و گاز و غیره از بستر و حریم رودخانه‌ها، انهار طبیعی، مسیل‌ها، مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی با موافقت وزارت نیرو طبق ماده ۱۲ بلامانع است، ولی دستگاه‌های ذی‌ربط	

عنوان	موارد مرتبط
	مسئول حفاظت آن‌ها خواهند بود. در ماده ۱۵ نیز به تعیین حریم کانال‌ها، انهار احداثی، سنتی، شبکه‌های آبیاری و زهکشی با توجه به ظرفیت آن‌ها از طرف وزارت نیرو یا شرکت‌های تابع آن برای هر طرف، اشاره شده است.
آیین‌نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها- مصوب ۱۳۸۴/۵/۱۰	درج نحوه استفاده، نگهداری، حمل‌ونقل و دفع پسماندهای حاصل از مصرف و نیز اشیاء و موارد آلوده شده به آن‌ها توسط تولیدکنندگان، واردکنندگان و کسانی که مسئولیت بسته‌بندی مواد و محصولات که منجر به ایجاد پسماندهای ویژه (از جمله سموم و کودهای شیمیایی) می‌گردند در ماده ۱۳؛ تأکید استعمال و اخذ تأییدیه وزارت نیرو در زمینه عدم تأثیرپذیری منابع آبی توسط دستگاه‌های ذی‌ربط، قبل از صدور مجوز محل دفن زباله‌ها و پسماندها طبق ماده ۲۵؛
آیین‌نامه اجرایی تبصره ۲ ماده ۲ قانون اراضی مستحدث و ساحلی - مصوب ۱۳۸۷/۱/۱۴	جلوگیری از دفع پسماندهای موجود در آبراهه‌ها، منابع آبی و مخازن پشت سدها توسط مراجع مسئول موضوع ماده ۷ قانون مدیریت پسماندها، به‌منظور کنترل انتشار آلودگی‌های ناشی از انتقال زباله‌ها و پسماندهای به منابع آبی بر اساس ماده ۲۹؛
	تعاریف مرتبط در ماده ۱؛ تعیین عرض حریم تالاب‌ها و دریاچه‌های موضوع این آیین‌نامه را بر اساس شاخص‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و هیدرولوژیکی با اولویت تالاب‌های ثبت‌شده در کنوانسیون رامسر توسط وزارت نیرو با هماهنگی سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت جهاد کشاورزی طبق ماده ۲؛ به تهیه نقشه حد بستر و حریم توسط وزارت نیرو ظرف سه سال بعد از ابلاغ این آیین‌نامه بر اساس ماده ۳؛ در ماده مذکور وزارت جهاد کشاورزی و وزارت نیرو موظفانند به ترتیب نسبت به علامت‌گذاری حد بستر و حدود اراضی مستحدث و علامت‌گذاری حد حریم ظرف سه ماه اقدام نمایند.
	در اصل ششم آن به بیان موارد در رابطه با مصرف کود و سم پرداخته شده است که به‌طور غیرمستقیم در رابطه با کاهش احتمال آلودگی با منابع آبی تالاب است.
آیین‌نامه اجرایی ورود، ساخت، فرمولاسیون و مصرف کودهای شیمیایی، زیستی، آلی و سموم دفع آفات نباتی- مصوب ۱۳۸۸/۵/۱۰	تدوین و به مرحله اجرا درآوردن سیاست‌های تشویقی، ترجیحی و برنامه‌های عملیاتی زمان‌بندی شده جهت افزایش حداقل به میزان یک درصد مصرف کودهای آلی و زیستی در هرسال توسط وزارت جهاد کشاورزی در ماده ۳۴؛ فراهم نمودن زمینه بهبود مشارکت کشاورزان برای جلوگیری از مصرف بی‌رویه کودهای شیمیایی و توسعه مصرف کودهای آلی و زیستی، کم پست و ورمی کمپوست توسط وزارت جهاد کشاورزی از طریق فعالیت‌های آموزشی و ترویجی در ماده ۳۵؛ تنظیم سیاست‌های حمایتی و تشویقی در راستای بهینه‌سازی مصرف انواع سموم و کودهای شیمیایی و توسعه تولید محصولات سالم توسط وزارت جهاد کشاورزی برای تولید محصولات سالم در ماده ۳۶؛ تدوین و اجرا برنامه‌های ترویجی و آموزشی لازم به‌منظور بالا بردن سطح آگاهی تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در جهت بهینه‌سازی مصرف سموم کشاورزی و توسعه راهکارهای مبارزه غیر شیمیایی و زیستی (بیولوژیک) با اولویت بخش خصوصی توسط وزارت جهاد کشاورزی در ماده ۳۷؛ ایجاد و توسعه شبکه‌های مراقبت از محصولات کشاورزی و اجرای برنامه‌های مدیریت کنترل انبوهی آفات (IPM) با محوریت مبارزه زیستی (بیولوژیک) و با اولویت محصولات تازه خوری، پایش مصرف و حمل‌ونقل سموم و اعمال استانداردهای بهداشتی و زیست‌محیطی از طریق سازمان حفظ نباتات توسط وزارت جهاد کشاورزی ظرف مدت یک سال ماده ۳۸؛ تدوین برنامه تعیین جایگاه آزمایشگاه‌های خاک‌شناسی در برنامه مصرف کودها به‌نحوی که مصرف کود بر اساس نتایج آزمایشگاه‌های خاک‌شناسی باشد توسط وزارت جهاد کشاورزی ظرف شش ماه پس از ابلاغ این آیین‌نامه طبق ماده ۳۹. ترویج و تبلیغ تولید، عرضه و مصرف محصولات سالم کشاورزی در سطح جامعه توسط رسانه‌ها، دستگاه‌های آموزشی و فرهنگی، طبق ماده ۴۹؛ تأکید برای اقدام به کنترل آفات در عرصه‌های منابع طبیعی با اولویت روش‌های غیر شیمیایی و زیستی (بیولوژیک) توسط وزارت جهاد کشاورزی در ماده ۶۰؛ ایجاد، تقویت و بازنگری ساختار لازم جهت پژوهش‌های هماهنگ در زمینه بهینه‌سازی مصرف سموم و کودهای شیمیایی و جایگزینی نهاده‌های غیر شیمیایی، توسعه پایدار ارگانیک (بیو) و کنترل بیولوژیک توسط وزارت جهاد کشاورزی با استفاده از امکانات، اعتبارات و پست‌های سازمانی موجود طبق ماده ۶۹؛
ضوابط زیست‌محیطی محل‌های دفع پسماندهای عادی- ۱۳۸۹/۱۱/۳۰	بر اساس ماده ۵ این بخش‌نامه انتخاب محل‌های دفع در مناطقی مانند تالاب‌ها، باتلاق‌ها، مرداب‌ها، دریاچه‌ها و برکه‌ها و موارد مشابه ممنوع است.
آیین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و	تهیه و انتشار نقشه‌های رقومی محدوده مناطق تحت حفاظت خود را مطابق مصوبات شورای عالی حفاظت محیط‌زیست و همچنین تالاب‌های بین‌المللی و مناطق حساس ساحلی - دریایی توسط سازمان محیط‌زیست، برای اطلاع مجریان طرح‌ها طبق ماده ۵؛

عنوان	موارد مرتبط
زیربنایی- مصوب ۱۳۹۰/۸/۲۹	
آیین نامه نحوه حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور - مصوب ۱۳۹۴/۲/۲۰	بیان اصطلاحات مربوطه در ماده ۱؛ تعیین حد بستر تالابها ظرف دو سال توسط وزارت نیرو در ماده ۲؛ نحوه تخصیص حقا به محیط‌زیستی تالابها از رودخانه‌های بالادست آنها پس از تأمین آب شرب نسبت به سایر مصارف دارای اولویت توسط وزارت نیرو در ماده ۳؛ به‌روزرسانی راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیاء تالابها توسط سازمان با مشارکت وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی و سایر ذی‌نفعان ظرف شش ماه پس از ابلاغ این تصویب‌نامه در ماده ۴؛ تهیه و اجرا برنامه مدیریت زیست بومی تالابها با اولویت تالاب‌های بحرانی و خسارت‌دیده، با مشارکت وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی و سایر ذی‌نفعان ظرف دو سال توسط سازمان در چارچوب راهبردها و برنامه عمل ملی حفاظت و احیاء تالابها طبق ماده ۵؛ تهیه برنامه کشاورزی پایدار و سازگار با محیط‌زیست در حوضه‌های آبریز تالاب‌های بحرانی و خسارت‌دیده با لحاظ ارزش اقتصادی آب و اجرای بدون گسترش سطح اراضی کشاورزی در قالب برنامه‌های توسعه در چارچوب اعتبارات مصوب توسط وزارت جهاد کشاورزی بر اساس ماده ۶.

مأخذ: سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس جمهوری اسلامی ایران

از جمله سایر مواردی که به‌نوعی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم به ارائه مواد قانونی حفاظتی در خصوص تالاب و دریاچه‌ها پرداختند، می‌توان به آیین‌نامه اجرایی ماده ۶۴ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت در خصوص صدور دفترچه شناسایی ویژه شکارچیان، مواد ۲ الی ۵ دستورالعمل تعیین درجه تخلفات شکار و صید، دستورالعمل طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست، ماده ۹ آیین‌نامه آمادگی و مقابله با آثار زیانبار پدیده گردوغبار در کشور، ماده ۶ آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی، مواد ۱، ۳ و ۴ ضوابط تعلیف احشام در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش و مصوبه پیشنهاد ستاد احیای دریاچه ارومیه در مورد کاشت و عرضه چغندر، اشاره نمود. در جدول ۲ مهم‌ترین اسناد بالادست، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های موردبررسی به تفکیک نوع ارتباط که می‌تواند به‌صورت کاملاً مستقیم و صریح در خصوص حفاظت و مدیریت تالابها و دریاچه باشد و یا مواردی که اگرچه نامی از تالاب و دریاچه در قانون ذکر نشده ولی مرتبط با آن است، مشخص شده است. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بخش اعظمی از بندهای قانونی موجود، به‌صورت کاملاً غیرمستقیم و کلی به مباحث مرتبط با حفاظت و مدیریت محیط‌زیست و منابع طبیعی که تالابها نیز جزئی از آن محسوب می‌شوند، پرداخته است. نکته‌ای که در این زمینه باید به آن اشاره شود این است که باوجود قوانین و مقررات متعدد، تخریب اکوسیستم‌های آبی تالابی و دریاچه‌ها و بحران‌های ناشی از آن، یکی از معضلات عمده ایران به‌ویژه در سال‌های اخیر محسوب می‌شود؛ که این مشکلات ممکن است ناشی از فقدان حقوق مشخص و ضعف در تدوین قوانین شفاف در ابعاد مختلف این اکوسیستم طبیعی، باشد که در نتیجه آن ضعف عوامل مدیریتی در بسیاری از تالاب‌های منجر به وضعیت نامطلوب امروز شده است.

جدول ۲: تفکیک قوانین و مقررات برحسب نوع ارتباط با اکوسیستم تالاب.

عنوان	موارد مستقیم در حفاظت و مدیریت	موارد مرتبط با تالاب	موارد غیرمستقیم
قوانین و اسناد بالادست			
قانون کنوانسیون تالاب‌های بین‌المللی و تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی	×		
قانون حفاظت، احیا و مدیریت تالاب‌های کشور	×		
برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران			×

عنوان	موارد مستقیم در حفاظت و مدیریت	موارد مرتبط با تالاب	موارد غیر مستقیم
برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران		×	
برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران	×		
سیاست‌های کلی «محیط‌زیست» ابلاغی از سوی مقام رهبری	×		×
قانون اراضی مستحدث و ساحلی		×	
جایگاه حفاظت از زیست‌بوم در سند چشم‌انداز			✓
طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور	✓		
سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز			✓
سیاست‌های کلی نظام			✓
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران			✓
قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست	✓		✓
قانون شکار و صید	✓		✓
قانون توزیع عادلانه آب		✓	✓
قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران		✓	
چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب	✓		
قانون مجازات اسلامی - تعزیرات مصوب ۱۳۷۶			✓
قانون مدیریت پسماند			✓
آیین‌نامه / مصوبات و دستورالعمل‌ها			
آیین‌نامه حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور	✓		
آیین‌نامه اجرایی قانون اراضی مستحدث و ساحلی		✓	
آئین‌نامه مربوط به بستر رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی		✓	
آیین‌نامه اجرایی قانون شکار و صید			✓
آیین‌نامه ماده ۶۴ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت در صدور دفترچه شناسایی ویژه شکارچیان			✓
آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب			✓
آئین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست			✓
آیین‌نامه اجرایی ورود، ساخت، فرمولاسیون و مصرف کودهای شیمیایی، زیستی، آلی و سموم دفع آفات		✓	
آیین‌نامه بهداشت محیط			✓
دستورالعمل ورود به مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی و عبور از آن‌ها			✓
دستورالعمل تعیین درجه تخلفات شکار و صید			✓
دستورالعمل طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست			✓
آئین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و زیربنایی		✓	
آیین‌نامه آمادگی و مقابله با آثار زیانبار پدیده گردوغبار در کشور	✓		
ضوابط زیست‌محیطی محل‌های دفع پسماندهای عادی		✓	

عنوان	موارد مستقیم در حفاظت و مدیریت	موارد مرتبط با تالاب	موارد غیر مستقیم
آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی	✓		✓
ضوابط تعلیف احشام در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش			✓
آیین‌نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها			✓
مصوبه پیشنهاد ستاد احیای دریاچه ارومیه در مورد کاشت و عرضه چغندر	✓		
مأخذ: یافته‌های پژوهش			

همچنین با بررسی‌های انجام‌شده، در این بخش به استفاده از ابزارهای قانونی برای حل چالش‌های فراروی تالاب‌ها و دریاچه‌ها پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه از جمله عمده‌ترین و مهم‌ترین مشکلاتی پیشروی عمده تالاب‌ها و دریاچه‌ها شامل، فعالیت‌های انسانی از قبیل تصرف، فعالیت‌های عمرانی، تغییر کاربری زمین به انواع کاربری‌ها از قبیل کشاورزی و غیره، شکار و صید بی‌رویه و غیرمجاز گونه‌های جانوری و پرندگان مهاجر؛ تجمع و تخلیه زباله در این مناطق؛ چرای بی‌ضابطه دام؛ استفاده نادرست فعالیت‌های انسانی در حاشیه تالاب از جمله برداشت بی‌رویه آب در فصول کشاورزی، انتقال فاضلاب، سموم و انواع کودهای شیمیایی به این عرصه که نهایتاً انهدام تنوع زیستی (گیاهی- جانوری) و آلودگی آب‌های سطح زیرزمینی را در پی دارد، هست (دبیری و کیانی ۱۳۸۶، دبیری و همکاران ۱۳۸۹، نجات و پیری ۱۳۹۱، عبدالمهدی و فریادی ۱۳۸۹، عابدی و همکاران ۱۳۹۳، تهمی‌پور زرنندی ۱۳۹۷، اسکندری دامنه و همکاران ۱۳۹۷، طاهری و بای ۲۰۱۸، Li et al; 2018, Chen et al., 2019). بر این اساس مشکلات فوق‌الذکر را می‌توان از منظر حقوقی و به لحاظ اتخاذ راه‌حل‌های پیش‌بینی‌شده در قوانین و مقررات، به شرح زیر طبقه‌بندی نمود:

بهره‌برداری و فعالیت‌های نامناسب در حاشیه تالاب‌ها و دریاچه‌ها: استفاده معقول از یک تالاب متضمن آن است که تا جایی می‌توان از این اکوسیستم استفاده کرد که کارکرد اکولوژیکال آن دچار آسیب و خسارات نشود (Kruckek, 2003). در این میان، ارزیابی زیست‌محیطی به‌عنوان راهکار قانونی بین‌المللی و ملی، یکی از اجزای اصلی بهره‌برداری معقول از تالاب محسوب می‌شود (Farrier and tucker, 2000). بر این اساس، ارزیابی زیست‌محیطی مشخص می‌کند که آیا طرح توسعه‌ای با مفهوم استفاده معقول و حفظ ویژگی‌های بوم‌شناختی تالاب، سازگار است یا خیر. این در حالی است که اگرچه کنوانسیون رامسر تعهدی به اجرای ارزیابی زیست‌محیطی را ایجاد نکرده است، اما رهنمودهای کنوانسیون، ارزیابی‌های زیست‌محیطی را در مراحل طراحی پروژه و اجرای آن لازم می‌داند. در ایران قوانین، مقررات و مصوباتی در زمینه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های توسعه‌ای وجود دارد که از شاخص‌ترین نمونه‌های قانونی می‌توان به مواد ۱۸۵ و ۱۹۲ قانون برنامه پنج‌ساله توسعه، مبنی بر انجام مطالعات در خصوص ارزیابی زیست‌محیطی قبل از اجرای طرح‌های توسعه‌ای اشاره نمود. آیین‌نامه اجرایی ارزیابی زیست‌محیطی مصوب هیئت‌وزیران، نمونه دیگری است که ماده ۱۰ آن تا حدودی به راهکار اجرایی برخورد با مجریان طرح‌هایی که بدون مجوز، عملیات اجرایی انجام می‌دهند اشاره می‌کند که بر این اساس، طبق ماده ۶۷۵ قانون مجازات اسلامی با آن برخورد قانونی خواهد شد. ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، آئین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و زیربنایی، ماده ۶ آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی و آیین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و عمرانی از دیگر مستندات قانونی در این زمینه است.

ایجاد آلودگی، تصرف و تخریب تالاب و دریاچه: مهم‌ترین قوانین مورد استناد در این بخش ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی، مواد ۱۰ و ۱۳ قانون شکار و صید، مواد ۱۶ الی ۲۰ قانون مدیریت پسماند و ماده ۱۱ قانون اراضی مستحدث و ساحلی هست. اگرچه در این قوانین سعی کرده است از منابع طبیعی و محیط‌زیست حمایت شود ولیکن بری تخلف در این اکوسیستم‌ها حداقل مجازات نقدی و غیر نقدی در نظر گرفته شده است به‌طوری‌که این مجازات نمی‌تواند جریمه کیفی مناسبی برای چنین جرائم زیست‌محیطی باشد. همچنین به‌روز نبودن مجازات نقدی در قانون شکار و صید و سایر قوانین، از دیگر نقاط ضعف این قانون در حفاظت این مناطق است. لازم به ذکر است در این زمینه ضعف آگاهی قضات

نسبت به ارزش‌های زیست‌محیطی و هزینه‌های اثرات خارجی منفی وارد شده بر تالاب و دریاچه‌ها، منجر به عدم تعیین مجازات متناسب با جرائم خواهد شد.

مالکیت و واگذاری اراضی: مهم‌ترین اسناد قانونی در خصوص مالکیت تالابها و دریاچه‌ها به قانون اراضی مستحدث و ساحلی و آیین‌نامه مربوطه، ماده ۱۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، ماده ۱ قانون توزیع عادلانه آب و آیین‌نامه مربوط به بستر رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی و شبکه‌های آبرسانی، آبیاری و زهکشی، اختصاص دارد. در این زمینه با استناد به موارد قانونی فوق‌الذکر، وجود تناقض و تفویض اختیار به مراجع مختلف، عملاً منجر معضلات حقوقی در خصوص مالکیت این منابع برای سازمان می‌نماید در برخی موارد حتی ممکن است موجب تضییع حقوق این مناطق شود.

چرای غیرمجاز دام: قوانین مورد استناد در بخش تعلیف غیرمجاز در این مناطق، ماده ۱۱ آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، قانون شکار و صید و همچنین دستورالعمل ضوابط تعلیف احشام هست. ورود دام‌های غیرمجاز و مازاد ظرفیت از یک‌سو، عدم صدور پروانه بهره‌برداری مطابق با ظرفیت منطقه و عدم اصلاح پروانه‌های صادره قبلی، عدم تعیین دامداران ذینفع حق، عدم همکاری و هماهنگی‌های لازم سازمان‌های متولی در جلوگیری از تعلیف غیرمجاز، کافی نبودن ابزارها و تجهیزات لازم در جلوگیری از ورود دام غیرمجاز به منطقه و همچنین عدم برخورد مسئولین دستگاه قضایی با جرائم تعلیف غیرمجاز به‌عنوان بزه و جرم، ناکافی بودن جرائم و مجازات، از مشکلاتی است که باعث کاهش کارایی قوانین مذکور هست.

شکار و صید بی‌رویه و غیرمجاز: قانون شکار و صید، آیین‌نامه اجرایی آن و آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست و موادی از قانون مجازات اسلامی مهم‌ترین موارد قانونی برای استناد در زمینه جرائم شکار و صید هست. این در حالی است که به علت قدیمی بودن جرمه‌ها، ناکافی بودن مجازات و همچنین ضعف و بعضاً کمبود آگاهی و دانش زیست‌محیطی قضات و در نتیجه صدور حکم بر اساس حداقل مجازات تعیین شده منجر خواهد شد که این ابزارهای قانونی، عملاً آن‌چنان که شایسته است نتوانند در کاهش جرائم شکار و صید در این مناطق مؤثر و نقش بازدارندگی ایفا نمایند. مضاف بر آن، به علت عدم برآورد دقیق خسارات تعیین شده برای جبران زیان وارده به تالاب و دریاچه‌ها، نه تنها هزینه‌های مصرفی حفاظتی تأمین نمی‌شود بلکه جبران‌کننده ارزش‌های زیست‌محیطی نیز نیست.

قطع و از بین بردن درختان و گونه‌های گیاهی: قوانین مورد استناد در این بخش قانون شکار و صید، ماده ۶۸۶ قانون مجازات اسلامی هست. مواد مذکور قطع درخت را در این مناطق ممنوع اعلام نموده است. این در حالی است که مطابق سایر موارد فوق‌الذکر، میزان جزای نقدی و غیر نقدی قوانین نتوانسته در کاهش و بازدارندگی این خسارات مؤثر واقع شود. این در حالی است در مهر و موم‌های اخیر تصرف، جاده‌سازی و تغییر کاربری‌ها و غیره به‌وفور مشاهده شده است.

تخلیه و تجمع مقادیر زباله در این مناطق: با توجه به اینکه تالابها از حساس‌ترین زیست‌بومها محسوب می‌شوند، ورود آلاینده‌ای شهری، کشاورزی و صنعتی به‌عنوان یکی از چالش‌های عمده زیست‌محیطی تالاب می‌تواند تداوم حیات آن را با مشکل روبه‌رو کند. در این خصوص، یکی از قوانینی که باید به‌صورت جدی در حوزه تالابها به اجرا درآید، قانون جامع مدیریت پسماند و آیین‌نامه اجرایی آن، هست. همچنین اجرای بند (ث) ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه و بند (الف) ماده ۱۹۳ قانون برنامه پنجم توسعه، مبنی بر مدیریت جامع پسماندهای شهری ساحلی در حوزه تالاب‌های داخلی از جمله اقداماتی است که می‌تواند به وضعیت آلاینده‌ها و زباله‌های وارد شده به تالاب، سامان بخشد.

در ادامه در جدول ۳ با توجه به قوانین و آیین‌نامه‌های بیان شده، به بررسی ابزارهای در دسترس جهت حفاظت از تالابها و دریاچه‌ها در ایران، پرداخته می‌شود.

جدول ۳: برخی ابزارهای قانونی مرتبط با حفاظت از تالاب و دریاچه‌ها و نهادهای متولی آن.

موارد حفاظت از تالاب و دریاچه	مستند قانونی	نهاد متولی
حفاظت از منابع آبی	ماده ۳ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران	شرکت سهامی سیلات ایران
نظارت بر سموم و مواد شیمیایی	ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی کنترل و نظارت بهداشتی بر سموم و مواد شیمیایی مواد ۶ و ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست ماده ۳۶ آیین‌نامه اجرایی ورود، ساخت، فرمولاسیون و مصرف کودهای شیمیایی، زیستی، آلی و سموم دفع آفات نباتی	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
دفع مواد پسماند	قانون مدیریت پسماند	سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (شهرداری‌ها و دهیاری‌ها)، سازمان حفاظت محیطزیست، وزارت جهاد کشاورزی،
حفاظت از حریم رودخانه‌ها، مرداب‌ها و برکه‌های طبیعی	قانون توزیع عادلانه آب قانون مدیریت پسماند قانون اراضی مستحدث و ساحلی و آیین‌نامه مربوطه	وزارت نیرو سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور (شهرداری‌ها و دهیاری‌ها)، سازمان حفاظت محیطزیست، وزارت جهاد کشاورزی
جمع‌آوری، انتقال و تصفیه فاضلاب شهری	ماده ۱ قانون تشکیل شرکت‌های آب و فاضلاب	شرکت آب و فاضلاب (وابسته به وزارت نیرو)
آموزش روستاییان برای کاهش مواد پسماند کشاورزی	تبصره ماده ۶ قانون مدیریت پسماندها	وزارت جهاد کشاورزی، صنایع و معادن، کشور، بهداشت
مدیریت اجرایی پسماندهای غیر صنعتی و ویژه	ماده ۷ قانون مدیریت پسماندها	شهرداری‌ها
تعیین مناطق مناسب در طرح‌های شهرسازی برای دفن پسماندها	تبصره ماده ۱۲ قانون مدیریت پسماندها	شورای عالی شهرسازی و معماری
کنترل بهره‌برداری از منابع آب	بند (ک) ماده ۱ قانون تأسیس وزارت نیرو	وزارت نیرو
سیاست‌گذاری در زمینه تأمین، توزیع و مصرف آب کشور	ماده ۱۰ قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی	شورای عالی آب
تدوین ضوابط ورود، ساخت و مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات	بند (ب) ماده ۶۱ قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه آیین‌نامه اجرایی ورود، ساخت، فرمولاسیون و مصرف کودهای شیمیایی، زیستی، آلی و سموم دفع آفات نباتی	وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی، بهداشت، موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی و سازمان حفاظت محیطزیست
تدوین آیین‌نامه برنامه مدیریت سبز	ماده ۶۶ قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه سیاست‌های کلی «محیطزیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری	مدیریت و برنامه‌ریزی با همکار سایر سازمان حفاظت محیطزیست و سازمان دستگاه‌های ذی‌ربط
تدوین آیین‌نامه حمایت از سازمان‌های غیردولتی حامی محیطزیست	بند (ب) ماده ۱۰۴ قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه	سازمان حفاظت محیطزیست، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و وزارت جهاد کشاورزی
حفظ و حراست تالاب‌های و بهره‌برداری صحیح از آن، جرائم در ارتباط با تخریب تالاب‌ها، آلودگی و همکاری‌های فرا بخشی	قانون کنوانسیون مربوط به تالاب‌های بین‌المللی و تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی قانون حفاظت، احیا و مدیریت تالاب‌های کشور ماده ۶۵ برنامه چهارم توسعه، بند الف ماده ۱۸۷ برنامه پنجم توسعه، بند (ج) ماده ۱۹۳ برنامه پنجم توسعه، بند ب ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، سیاست‌های کلی «محیطزیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری بند ۵، به سیاست‌های کلی منابع طبیعی سیاست کلی نظام، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	سازمان حفاظت محیطزیست قوای سه‌گانه سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور مؤسسات و یا شخص ذی‌ربط وزارت نیرو

موارد حفاظت از تالاب و دریاچه	مستند قانونی	نهاد متولی
	مواد ۱، ۶ و ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست و آیین‌نامه اجرایی آن ماده ۴۶ قانون توزیع عادلانه آب چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب آیین‌نامه بهداشت محیط دستورالعمل ورود به مناطق مذکور در بند الف ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی دستورالعمل تعیین درجه تخلقات شکار و صید آئین‌نامه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و زیربنایی آیین‌نامه آمادگی و مقابله با آثار زیانبار پدیده گردوغبار در کشور ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی-تعزیرات	وزارتخانه‌های نیرو، کشاورزی، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها و ذی‌ربط رؤسای اداره کل بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان‌دهی محیطزیست، سازمان آب منطقه‌ای استان، جهاد سازندگی استان، برنامه‌بودجه استان و شرکت آب و فاضلاب استان
مدیریت جامع منابع آب	ماده ۱۷ برنامه چهارم توسعه، بند (و) ماده ۱۶ قانون برنامه چهارم توسعه سیاست‌های کلی «محیطزیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری ماده ۲۹، قانون توزیع عادلانه آب بند ۳، سیاست‌های کلی منابع آب سیاست کلی نظام، قانون صید و شکار	دولت وزارت نیرو و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی قوای سه‌گانه کشور
حفاظت و بهره‌برداری از تنوع زیستی	ماده ۵۸ برنامه چهارم توسعه، بند الف ماده ۱۸۷ برنامه پنجم توسعه، بند ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، بند (د) قانون شکار و صید، بند ب ماده ۵ قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب ماده ۶ آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی ضوابط تعلیف احشام در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش	دولت، سازمان حفاظت محیطزیست سازمان‌های مربوط به جنگل و مراتع و خاک و آب
برآورد ارزش‌های اقتصادی منابع طبیعی زیست‌محیطی و هزینه‌های ناشی از آلودگی و تخریب محیطزیست در فرآیند توسعه و محاسبه آن در حساب‌های ملی	ماده ۵۹ برنامه چهارم توسعه، بند ب ماده ۱۸۹ برنامه پنجم توسعه، بند الف بند الف ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب مواد ۶۰ و ۶۴ برنامه چهارم توسعه، بند الف ماده ۱۸۹ برنامه پنجم توسعه، سیاست‌های کلی «محیطزیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری بند ۵، به سیاست‌های کلی منابع طبیعی سیاست کلی نظام، ماده ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست بند (خ) ماده ۶ قانون شکار و صید ماده ۶ قانون مدیریت پسماند	سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و سازمان حفاظت‌شده و سایر دستگاه‌های مرتبط
گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی محیطزیست	ماده ۳۵ و ۳۷ و ۴۹ آیین‌نامه اجرایی ورود، ساخت، فرمولاسیون و مصرف کودهای شیمیایی، زیستی، آلی و سموم دفع آفات نباتی	دولت سازمان حفاظت محیطزیست قوای سه‌گانه

موارد حفاظت از تالاب و دریاچه	مستند قانونی	نهاد متولی
مدیریت زیست‌بوم	ماده ۶۷ برنامه چهارم توسعه، بند (الف) ماده ۱۹۱ برنامه پنجم توسعه، بند (د) ماده ۱۹۳ برنامه پنجم توسعه، سیاست‌های کلی «محیط‌زیست» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری چشم‌انداز حفاظت و مدیریت تالاب	وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی و سایر ذی‌نفعان سازمان محیط‌زیست
شکار و صید غیرمجاز	ماده ۵ آیین‌نامه حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور ماده ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست بند (ب) ماده ۶۷ برنامه چهارم توسعه، بند ب ماده ۱۹۱ برنامه پنجم توسعه، مواد ۳ و ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست قانون شکار و صید	دولت سازمان حفاظت محیط‌زیست
مدیریت پسماند	بند الف ماده ۱۹۳ برنامه پنجم توسعه، بند (ث) ماده ۳۸ برنامه ششم توسعه، ضوابط زیست‌محیطی محل‌های دفع پسماندهای عادی قانون مدیریت پسماند و آیین‌نامه مربوطه	شهرداری دهیاری‌ها
مالکیت تالاب	قانون اراضی مستحدث و ساحلی و آیین‌نامه مربوطه ماده ۱۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست ماده ۱ قانون توزیع عادلانه آب آئین‌نامه مربوط به بستر رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی و شبکه‌های آب‌رسانی، آبیاری و زهکشی	دولت و سازمان حفاظت محیط‌زیست وزارت کشاورزی و منابع طبیعی
احیاء و نجات تالاب‌ها	بند ۵، به سیاست‌های کلی منابع طبیعی سیاست کلی نظام، ماده ۴ آیین‌نامه حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور	دولت وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی
تأمین حقابه زیست‌محیطی	طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور ماده ۳ آیین‌نامه حفاظت احیا و مدیریت تالاب‌های کشور مواد ۱۹ و ۲۶ قانون توزیع عادلانه آب	وزارت نیرو وزارت کشاورزی
گردشگری	دستورالعمل طبیعت‌گردی در مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست	سازمان حفاظت محیط‌زیست

مأخذ: یافته‌های تحقیق و سامانه قوانین مرکز پژوهش‌های مجلس جمهوری اسلامی ایران

لازم به ذکر است ممکن است به‌کارگیری ابزارهای قانونی و ضوابط برای حمایت از تالاب‌ها و دریاچه‌ها در ایران، با نقاط ضعف و چالش‌هایی روبه‌رو باشد. از جمله چالش‌های موجود در قوانین و مقررات حفاظتی و مدیریتی تالاب و دریاچه‌ها در ایران شامل عدم جامعیت و پراکندگی، به‌روز نبودن، عدم تناسب ابزارهای بازدارنده با جرائم، ناکارآمدی در اجرای قوانین و نظارت بر آن‌ها، کمبود و بعضاً عدم وجود قوانین نظارتی، ضعف و کمبود دانش زیست‌محیطی مجریان قوانین و غیره هست. لذا در این بخش با استفاده از نتایج مطالعات (عبادی، ۱۳۸۷؛ دبیری و همکاران، ۱۳۸۹) و تحلیل‌های به‌عمل‌آمده از بررسی‌های انجام‌شده در زمینه قوانین موجود در حوزه زیستگاه‌های حیات‌وحش و اکوسیستم‌های طبیعی به چالش‌های حقوقی، ساختاری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قوانین پیش روی حفاظت از تالاب‌ها و دریاچه‌ها پرداخته می‌شود.

از جمله چالش‌های حقوقی می‌توان به قدمت مجازات (نقدی و غیر نقدی) و عدم تناسب آن‌ها با خسارات و زیان وارده بر محیط‌زیست اشاره نمود که نتیجه‌ای جز عدم کارایی و اثربخشی آن‌ها را به‌عنوان ابزارهای بازدارنده در حفاظت از اکوسیستم تالاب و دریاچه را در بر نخواهد داشت. علاوه بر آن ضعف و ناکافی بودن دانش محیط‌زیستی قضات و در نتیجه عدم برخورد قاطع با متخلفین در حوزه جرائم زیست‌محیطی مرتبط با تالابها و دریاچه‌ها، از دیگر چالش‌های حقوقی هست. در این زمینه لازم به ذکر است، اگرچه هدف قانون‌گذار در وضع قوانین بازدارنده، حفاظت و جلوگیری از آلودگی و تخریب اکوسیستم‌های مذکور است، اما در عمل، طولانی بودن روند بررسی پرونده‌های زیست‌محیطی و استفاده مراجع قضایی از مواردی همچون عفو، تخفیف و غیره و همچنین عدم استفاده از جرائم سنگینی مانند حبس، نه تنها اهداف قانون‌گذار را تأمین نکرده است بلکه پاسخ مختلفی را برای یک جرم، ایجاد نموده است. این در حالی است که طبق قوانین و اسناد بالادست لازم است برای بسیاری از متخلفین، مجازات شدیدی وضع شود.

در زمینه چالش‌های ساختاری می‌توان به مواردی نظیر ضعف همکاری میان ارگان‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط با سازمان محیط‌زیست، ناکافی بودن بودجه تخصیص‌یافته، کمبود نیروی انسانی کارآمد، متخصص و با توان علمی مناسب در ابعاد حفاظتی، اجرایی و تحقیقاتی، ضعف در حمایت‌های مالی و فراهم‌سازی امکانات لازم برای اقدامات حفاظتی و همچنین کمبود اطلاعات و تحقیقات لازم، اشاره نمود. مضاف بر آن، از آنجاکه محیط‌زیست به‌عنوان یک اولویت حاشیه‌ای در هر وزارتخانه محسوب می‌شود، علاوه بر اینکه ملزومات آن چندان در اولویت تصمیم‌سازی مدیران قرار نمی‌گیرد، در بسیاری موارد امکان تداخل وظیفه در بین وزارتخانه‌ها نیز، وجود دارد.

از جمله چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز شامل (۱) فقدان الگوی مشارکت ذینفعان و جوامع محلی در حفاظت از تالابها و دریاچه‌ها، (۲) کمبود آگاهی جوامع محلی در خصوص منافع حفاظت از تالابها و دریاچه‌ها و همچنین زیان ناشی از بهره‌برداری غیراصولی از آن‌ها، (۳) ضعف دانش محیط‌زیستی برخی مسئولین و مجریان قانون و همچنین مدنظر قرار ندادن ارزش‌های منافع و زیان‌های ناشی از نابودی و تخریب اکوسیستم تالاب و دریاچه از ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، (۴) ارزش بالای برخی اراضی اطراف اکوسیستم‌ها و ایجاد انگیزه اقتصادی جهت بهره‌برداری، تصرف و تخریب آن‌ها که در مقابل جرائم زیست‌محیطی تعیین‌شده مقرون به‌صرفه، هست.

بحث و نتیجه‌گیری

تالاب‌ها یکی از مهم‌ترین زیستگاه‌های طبیعی و دارای ارزش‌ها و کارکردهای محیط‌زیستی متعددی است که زیست‌بوم‌های بزرگ‌تری (معمولاً حوزه آبخیز رودخانه‌ها یا نواحی ساحلی)، به مدیریت پایدار این اکوسیستم‌ها وابسته‌اند. این در حالی است که همواره این منبع طبیعی مورد بی‌توجهی واقع شده است. در برنامه‌های توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی کشور نیز، پیاده‌سازی رویکرد مدیریت زیست بومی و تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریتی برای زیست‌بوم‌های حساس را در اولویت قرار گرفته است. به طوری که در برنامه‌های پنجم و ششم مشاهده می‌شود در اعمال مدیریت یکپارچه و اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور با مشارکت سایر دستگاه‌های اجرائی، بهره‌برداران در دشت‌های اطراف تالابها و جوامع محلی مورد تأکید است. در این راستا، تدوین یک استراتژی مؤثر برای حفاظت و نیز استفاده خردمندان از تالاب که بتواند به تأیید مقامات و مسئولان رده‌بالای سازمان‌های مذکور و همچنین سازمان‌ها و نهادهای استانی قرار گیرد، لازم و ضروری است. در این زمینه می‌توان به قانون حفاظت از تالابها اشاره نمود. به طوری که در ماده اول این قانون بر ممنوعیت هرگونه اقدامی که منجر به خسارت غیرقابل جبران به بدنه تالابها بزند تأکید دارد؛ همچنین در بندهای دیگر قانون به لزوم پرداخت جریمه‌های سنگین برای کسانی که اقدامات تخریبی انجام داده‌اند، اشاره دارد. علاوه بر آن مطابق این قانون، سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت نیرو به ترتیب موظف به تعیین و تأمین حقاب تالابها شده‌اند که پشتوانه قانونی بسیار خوبی است و وزارت نیرو را به رعایت و تأمین حقاب‌های محیط‌زیستی تالابها ملزم

می‌کند. در مواد دیگر این قانون نیز، دولت به تأمین اعتبارات لازم برای پروژه‌های تعریف‌شده در راستای اجرایی و عملیاتی شدن این قانون که در نهایت به حفظ و احیای تالابها منجر خواهد شد، موظف می‌شود.

بنابراین مروری بر قوانین و مقررات موجود حاکی از آن است که سیاست‌های حفاظت و احیای محیط‌زیست به‌عنوان ابزارهای قانونی، می‌توانند نقش کلیدی و مهمی در بهبود شرایط اکوسیستم تالابی و حفظ پایدار آن در طول زمان داشته باشد؛ زیرا بدون چارچوب مناسب قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری، تالابها و خدمات متنوع این اکوسیستم با ادامه استراتژی‌های افزایش فعالیت‌های تجاری و پروژه‌های سرمایه‌گذاری اقتصادی، به انحطاط و نابودی کشیده می‌شوند. همان‌طور که نتایج مطالعات Liu و همکاران (۲۰۱۹)، Kong و همکاران (۲۰۱۸)، Huang و همکاران (۲۰۱۸)، Francis Materu و همکاران (۲۰۱۸) و Bruneau (۲۰۱۷)، نیز بر این واقعیت تأکید دارند.

با این حال بررسی‌های انجام‌شده در پژوهش حاضر مطابق یافته‌های مطالعات Xu و Jiang (۲۰۱۹)، Chen و همکاران (۲۰۱۹)، Xu و همکاران (۲۰۱۸)، Francis Materu و همکاران (۲۰۱۸)، Reis و همکاران (۲۰۱۷)، Stelk و Christie (۲۰۱۶)، Möller و Muñoz-Pedrerros (۲۰۱۴)، Su (۲۰۱۴) و Adekola و همکاران (۲۰۱۲) بیانگر آن است که با وجود قوانین و مقررات متعدد در ابعاد مختلف حفاظت از تالابها اما مدیریت و حفاظت از این اکوسیستم، به‌صورت قانونمند و هدفمند انجام نمی‌شود. این مسئله ممکن است ناشی از چالش‌های مهمی مانند عدم حمایت علمی و همچنین دستورالعمل‌های نامشخص در میان سطوح سازمانی و بخشی باشد که مانع از ایجاد هماهنگی و اجرای اصولی حفاظت از تالابها می‌شود. بر این اساس، این نقصان منجر به عدم موفقیت سیاست‌ها و ایجاد شکاف‌های مدیریتی شده که در نهایت مانع اثربخشی سیاست‌ها برای دستیابی به نتایج مطلوب و موجب ناکارآمدی در مدیریت تالابها می‌شود. از دیگر چالش‌های موجود در این زمینه، کمبود و فقدان اطلاعات و داده‌های لازم جهت اندازه‌گیری و تعیین کارکردها و خدمات نهایی مرتبط با اکوسیستم‌های تالابی و ارتباط آن‌ها با مفاهیم و ارزش‌های اقتصادی است. این امر نیز منجر به ایجاد شکاف جدی جهت لحاظ ارزش خدمات این اکوسیستم‌ها در تصمیمات مدیریتی و تدوین سیاست‌ها شده است.

در این راستا باید به این نکته اشاره کرد که نمی‌توان انتظار داشت که با اجرای این قوانین و ضوابط، مشکلات مرتبط با اکوسیستم مذکور به‌طور کامل، برطرف شود. چراکه در این زمینه مؤلفه‌های دیگری مانند عوامل اجتماعی، فرهنگی و آموزشی مانند ارتقای سطح دانش و آگاهی مردم، کارشناسان، مجریان قوانین و قانون‌گذاران و همچنین ترویج فرهنگ حفاظت از محیط‌زیست، از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر در جلوگیری از تخریب و آلودگی تالاب محسوب می‌شود؛ بنابراین گسترش و ارتقای برنامه‌های آموزشی حفاظت از منابع آبی در کل جامعه و تشویق بهترین شیوه بهره‌برداری و حفاظت از آن‌ها به‌عنوان یکی از بهترین رویکردهای پیشبرد برنامه‌های مدیریت تقاضای منابع آبی مانند تالاب و دریاچه‌ها توصیه می‌شود.

در این زمینه باید به این نکته توجه شود که استفاده از ابزارهای قانونی جهت حفاظت و مدیریت اکوسیستم‌های مذکور، دو پیامد اقتصادی را نیز در بر خواهند داشت. اول اینکه اگرچه این قوانین استانداردهایی را تعیین خواهد کرد که اهداف کیفی محیط‌زیست را تبیین و تعریف می‌کند، اما باید به این نکته توجه شود که آیا سطح استاندارد تعیین‌شده به لحاظ اقتصادی از کارایی تخصیصی لازم برخوردار است یا خیر. این وضعیت در صورتی ایجاد خواهد شد که با اجرای قوانین، هزینه نهایی اجتماعی کاهش اثرات مخرب با منافع نهایی اجتماعی آن، برابر شود؛ اما با توجه به اینکه تدوین این استانداردها، مبتنی بر رفاه جامعه و بدون در نظر گرفتن هزینه‌ها، فقدان اطلاعات کامل و جامع، همسان نبودن اثرات تخریبی و حتی تفاوت منطقه‌ای است، لذا احتمال اینکه قوانین تعیین‌شده از کارایی تخصیصی برخوردار باشند، کم است. دومین عامل مهم اقتصادی در استفاده از ابزارهای قانونی در حفاظت و مدیریت تالاب و دریاچه‌ها این است که اجرای سیاست‌هایی که منجر به انتخاب ابزارهای کنترل و کاهش خسارت زیست‌محیطی می‌شود، آیا از اثربخشی هزینه برخوردار است؟ بر این اساس اگر اجرای استانداردهای مندرج در قوانین از اثربخشی هزینه‌ای برخوردار نبوده و مقرون‌به‌صرفه نباشند، نتیجه‌ای جز هدر رفت منابع و تحمیل هزینه اضافی بر جامعه را در بر نخواهد داشت؛ بنابراین قوانین و مقررات اگرچه نقش مهمی در حفاظت و مدیریت منابع طبیعی را ایفا می‌نمایند اما به‌تنهایی از کارایی لازم برخوردار نمی‌باشند. این در حالی است

که افزایش کارایی سیاست‌های حفاظت و مدیریت از تالابها نیازمند بیان ارزش‌های زیست‌محیطی - اکولوژیکی این اکوسیستم‌ها در قالب ارزش‌های اقتصادی، می‌باشد. به‌طوری‌که در مطالعات طاهری و بای (۱۳۹۷)، جعفری و همکاران (۱۳۹۴)، قالیباف و همکاران (۱۳۹۶)، دبیری و همکاران (۱۳۹۳)، Batker (۲۰۲۰)، Xu و همکاران (۲۰۲۰)، Jiang و Xu (۲۰۱۹)، Wong و همکاران (۲۰۱۸)، Reis و همکاران (۲۰۱۷) و Brink و Russi (۲۰۱۶) نیز بر این نکته تأکید شده است. لذا لازم است جهت دستیابی به اهداف قانون‌گذار، رویکردها و ابزار اقتصادی نیز که مبتنی بر انگیزه‌های بازار و مکانیسم قیمت است به‌صورت هم‌زمان و مکمل با ابزارهای قانونی که از انعطاف‌پذیری کمتری برخوردار است، موردتوجه قرار گیرد. ازجمله این ابزارها می‌توان به ابزارها و استراتژی‌های مناسب قیمت‌گذاری بر اساس تعیین ارزش اقتصادی و هزینه تمام‌شده، پرداخت برای خدمات اکوسیستم، آب مجازی، ابزارهای نهادی مانند شکل‌دهی بازار آب و ابزارهای تشویقی و تنبیهی مانند مالیات، جریمه و یارانه‌ها، تسهیلات و اعتبارات برای ایجاد پایداری مالی اشاره نمود. در این زمینه بسیار مهم است که به‌دقت جوانب و ابعاد مختلف مربوط به اجرای ابزارهای اقتصادی به‌عنوان ابزاری برای حفاظت از تالابها و دریاچه‌ها مورد مطالعه قرار گیرد. در مرحله ابتدا، لازم است که نقاط قوت هر یک از ابزارهای اقتصادی و پتانسیل آن برای کمک به اهداف اصلاحی شناخته شوند. در گام دوم، شناسایی موانعی که ممکن است مانع موفقیت این ابزار شود، بسیار مهم است. در مرحله آخر، ضروری است تمام عواقب پیش‌بینی‌نشده‌ای را که ابزارهای اقتصادی می‌تواند در حفاظت و مدیریت این اکوسیستم‌ها ایجاد کنند، در نظر گرفته شود. لذا تحلیل تطبیقی نقاط قوت، موانع و پیامدهای ناخواسته ابزارهای اقتصادی موجود در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، حقوقی، نهادی و بیوفیزیکی که در فراهم‌سازی رهنمودهای تعیین‌کننده موفقیت اثرگذار است، پیشنهاد می‌شود. علاوه بر آن پایه قانونی برای اجرای موفقیت‌آمیز ابزارهای اقتصادی حفاظت از تالابها بسیار مهم است؛ بنابراین لازم است تا با توجه به شرایط محیطی و اقلیم‌های مختلفی که در ایران وجود دارد، اصلاح و بازنگری قوانین و مقررات مرتبط با ابعاد مختلف تالابها متناسب با ویژگی‌های این اکوسیستم‌ها صورت پذیرد. در بعد عملکرد اجرایی نیز، تفاوت‌های اساسی در ساختارهای اجرایی برای ابزارهای اقتصادی مختلف مورد نیاز است. در این زمینه لازم است به فناوری به‌عنوان یکی از جنبه‌های امکان‌سنجی اجرایی ابزارها توجه شود. به‌طوری‌که نوآوری‌های فناورانه به‌طور قابل‌توجهی منجر به کاهش هزینه‌های اجرایی در زمینه‌های مختلف مانند کسب اطلاعات می‌شود که در نهایت امکان‌پذیری اجرایی ابزارهای اقتصادی را فراهم می‌نماید.

قابل‌ذکر است از منظر سیاست‌گذاری، مطالعاتی لازم است تا تجارب موفق در رابطه با مدیریت تالابها را به‌دقت بررسی نماید تا بر اساس آن دریافت کدام دسته از ابزارها برای تحقق مقاصد معین کارآمدتر و از نظر هزینه بهینه‌تر است. همچنین هزینه‌های اجرائی روش‌های مختلف باید با دقت بیشتری بررسی گردند.

علاوه بر آن، مفهوم استفاده معقول از تالابها و دریاچه‌ها لازم است در سیاست‌ها و قوانین ملی مدنظر قرار گیرد. در این راستا لازم است مواد قانونی مغایر با استفاده معقول از تالاب اصلاح و بازنگری شود. مضاف بر آن، قوانین و مقررات حفاظت از تالابها بایستی مبتنی بر اطلاعات حاصله از کارشناسان محیط‌زیست، تدوین و تنظیم گردد. ضمن آنکه با توجه به پیامدهای جدید اقلیمی و ارتقای دانش نسبت به ارزش‌های زیست‌محیطی، در تدوین قوانین و ضوابط حفاظتی و مدیریتی این اکوسیستم، لازم است شرایط و ویژگی‌های بومی هر یک از تالابها و دریاچه‌ها مدنظر قرار گرفته و برخی از قوانین و مقررات موجود مطابق آن موردبازنگری و اصلاح قرار گیرند. بر این اساس تنظیم رویکردها و استانداردهای زیست‌محیطی و همچنین تدوین سیاست‌ها، دستورالعمل‌ها و مقررات منحصربه‌فرد برای مدیریت و حفاظت تالابها در سطوح محلی، می‌تواند نقش مؤثری را در بهبود عملکرد و کارایی قوانین و استانداردها در عرصه اجرا و همچنین پیشگیری از پیامدهای زیست‌محیطی، ایفا نماید؛ زیرا بر اساس نتایج Liu و همکاران (۲۰۲۰) تدوین مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها و برنامه‌های حفاظت از تالاب‌های استانی و منطقه‌ای در کنار چارچوب سیاست‌های ملی حفظ و احیای تالابها، می‌تواند منجر به کارایی بیشتر و هماهنگی منسجم‌تر در احیاء و حفاظت از این اکوسیستم‌ها شود.

منابع

- اسکندری دامنه، ح.، زهتابیان، غ. ر.، سلاجقه، ع.، قربانی، م. و خسروی، ح.، ۱۳۹۷. تأثیر تغییرات کاربری اراضی بر کمیت و کیفیت منابع آب زیرزمینی حوضه‌ی غرب تالاب جازموریان، مرتع و آبخیزداری (منابع طبیعی ایران)، ۷۱ دوره، شماره ۳، صفحات ۵۷۸-۵۶۳.
- احمدی، س. و اکبرزاده، م.، ۱۳۹۷. پیامدهای سیاسی-امنیتی خشک شدن دریاچه ارومیه، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۱۴، شماره ۳، صفحات ۱۲۷-۹۵.
- باقرزاده کریمی، م. و روحانی روانکوهی، م.، ۱۳۸۶. راهنمای تالاب‌های ایرانی ثبت شده در کنوانسیون رامسر. تهران: انتشارات روز نو. صفحه ۱۸۲.
- برنامه مدیریت جامع حوضه آبخیز دریاچه ارومیه. ۱۳۸۹. طرح تالاب‌ها. اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان آذربایجان شرقی، سازمان حفاظت محیط‌زیست، صفحات ۱-۷۵.
- تهامی پور زرندی، م.، ۱۳۹۷. گزارش طرح پژوهشی تدوین چارچوب ارزیابی و اجرای طرح پایلوت پرداخت برای خدمات اکوسیستم در تالاب کانی برازان. سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- جعفری، س.، قیصریان، ف. و جعفری، ز.، ۱۳۹۴. خالاهای قانونی حفاظت از تالاب‌ها در حقوق ایران. دومین همایش مدیریت و مهندسی تالاب‌ها، دانشگاه محیط‌زیست کرج، ایران، صفحات ۱-۱۰.
- دبیری، ف. و کیانی، م.، ۱۳۸۶. بررسی قوانین و مقررات پیشگیرانه از جمله ارزیابی اثرات زیست‌محیطی در کشور ایران و چند کشور صنعتی، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، شماره ۳۵، صفحات ۹۵-۱۱۰.
- دبیری، ف.، ریاضی، ب.، خراسانی، ن. و همایونی، م.، ۱۳۸۹. بررسی برخی چالش‌های حقوقی مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان محیط‌زیست در استان گیلان، فصلنامه علوم و فنون منابع طبیعی، دوره ۵، شماره ۳، صفحات ۱۱۴-۱۰۱.
- دبیری، ف.، ریاضی، ب. و طاهری یزدی، ف.، ۱۳۹۳. وضعیت اجرایی کنوانسیون رامسر در ایران. پایداری، توسعه و محیط‌زیست، شماره ۳، صفحات ۴۸-۴۰.
- رمضانی قوام‌آبادی، م. ح. و سنایی پور، س.، ۱۳۹۲. بررسی حقوقی پابندی ایران به تعهد استفاده معقول از دریاچه ارومیه با تأکید بر کنوانسیون رامسر، مطالعات حقوقی، دوره ۵، شماره ۳، صفحات ۱۴۰-۱۰۹.
- سلیمی ترکمانی، ح.، ۱۳۹۰. بررسی مشکل زیست‌محیطی دریاچه ارومیه از منظر حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، فصلنامه راهبرد، دوره ۲۰، شماره ۵۸، صفحات ۱۷۷-۲۰۲.
- طاهری، م. و بای، پ.، ۱۳۹۷. نقد و بررسی چالش‌های نظام حقوقی ایران در حفاظت از تالاب‌ها و ارائه الگوی مطلوب، مطالعات علوم محیط‌زیست، دوره ۳، شماره ۱، صفحات ۶۳۱-۶۱۹.
- طلایی، ف. و دریادل، ا.، ۱۳۹۴. بررسی چالش‌های تالاب انزلی و راهکارهای رفع آن در چارچوب کنوانسیون رامسر، مجله حقوقی بین‌الملل، دوره ۳۲، شماره ۵۲، صفحات ۳۱۲-۲۷۷.
- عابدی، ز.، ریاحی، م. و صالحی، ص.، ۱۳۹۳. تجزیه و تحلیل اقتصادی جرائم زیست‌محیطی در ایران و مشکلات اجرایی آن، علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره ۱۶، شماره ۴، صفحات ۱۸۷-۱۷۶.
- عبدالهی، م. و فریادی، م.، ۱۳۸۹. چالش‌های حقوقی سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران، علوم محیطی، دوره ۷، شماره ۴، صفحات ۱۸۰-۱۴۲.
- قالیباف، م. ب.، اطلاعات، ج.، محمدی، ح. و موسوی، ز.، ۱۳۹۶. برنامه‌های توسعه در ایران و مشکلات زیست‌محیطی دریاچه ارومیه، مجله پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، دوره ۲، شماره ۵، صفحات ۲۹-۱.
- نجات، ا. و پیری، ف.، ۱۳۹۱. چالش‌های مدیریتی و حقوقی مناطق تحت حفاظت استان زنجان، محیط‌شناسی، دوره ۳۸، شماره ۶۲، صفحات ۵۵-۶۸.
- عبادی، ر. ا.، ۱۳۸۷. بررسی وضعیت زیست‌محیطی و حقوقی مناطق حفاظت‌شده استان تهران و ارائه راهکارهای حقوقی و مدیریتی متناسب. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، واحد علوم و تحقیقات.

Adcock, T. and Duggan, O., 2018. An Analysis of Opinions on Wetland Management Practices by the Irish Ramsar Wetlands Committee, A report commissioned by the Environmental Protection Agency and prepared by BirdWatch Ireland.

Adekola, O., Whanda, S. and Ogwu, F., 2012. Assessment of Policies and Legislation that Affect Management of Wetlands in Nigeria. Wetlands. 32: 665-677.

Bruneau, S., 2017. Wetland Management: A review of policies and practices. Camrose, Alberta: Battle River Watershed Alliance.

- Brink, P. T. and Russi, D., 2016.** Economic Instruments to respond to the Multiple Values of Wetlands, In: Finlayson C. et al. (Eds) *The Wetland Book*. Springer, Dordrecht.
- Batker, D., 2020.** Implementing ecological economics. *Ecological Economics*. 172:1-7.
- Chen, W., He, B., Nover, D., Lu, H., Liu, J., Sun, W., 2018.** Farm ponds in southern China: Challenges and solutions for conserving a neglected wetland ecosystem. *Science of the Total Environment*. 659:1322-1334.
- Farrier, D. and Tucker, L., 2000.** Wise use of wetlands under the Ramsar Convention: A challenge for meaningful. *Journal of Environmental Law*. 12(1): 21-42.
- Francis Materu, S., Urban, B. and Heise, S., 2018.** A critical review of policies and legislation protecting Tanzanian wetlands. *Ecosystem Health and Sustainability*. 4 (12): 310-320.
- Huang, L., Shao, Q., Liu, J. and Lu, Q., 2018.** Improving ecological conservation and restoration through payment for ecosystem services in Northeastern Tibetan Plateau, China. *Ecosystem Services*. 31: 181-193.
- Jiang, B. and Xu, X., 2019.** China needs to incorporate ecosystem services into wetland conservation policies. *Ecosystem services*, 37:1-5.
- Kruchek, B L., 2003.** Extending Wetlands Protection under the Ramsar Treaty's Wise Use Obligation. *Arizona Journal of International and Comparative Law*. 20(2): 409-442.
- Kong, L., Zheng, H., Rao, E., Xiao, Y., Ouyang, Z. and Li, C., 2018.** Evaluating indirect and direct effects of eco-restoration policy on soil conservation service in Yangtze River Basin. *Science of the Total Environment*. 631-632: 887-894.
- Li, X., Bellerby, R., Craft, Ch. and Widney, S. E., 2018.** Coastal wetland loss, consequences, and challenges for restoration. *Anthropocene Coasts*. 1: 1-15.
- Liu, Z., Fan, B., Huang, Y., Yu, P., Li, Y., Chen, M., Cai, M., Lv, W., Jiang, Q. and Zhao, Y., 2019.** Assessing the ecological health of the Chongming Dongtan Nature Reserve, China, using different benthic biotic indices. *Mar Pollut Bull*. 146:76-84.
- Liu, W., Guo, Z., Jiang, B., Lu, F., Wang, H., Wang, D., Zhang, M. and Cui, L., 2020.** Improving wetland ecosystem health in China. *Ecological Indicators*. 113:1-10.
- Möller, P. and Muñoz-Pedreros, A., 2014.** Assessment of the legal protection of various types of inland wetlands of Chile. *Revista Chilena de Historia Natural*. 87(23): 1-13.
- Reis, V., Hermoso, V., Hamilton, S. K., Ward, D., Fluet-Chouinard, E., Lehner, B. and Linke, S., 2017.** A global assessment of inland wetland conservation status. *Bioscience*. 67(6): 523-533.
- Stelk, M. J. and Christie, J., 2016.** Challenges & Solutions in Coastal Wetlands: Findings, Gaps and Priorities. Association of State Wetland Managers, Windham, Maine.
- Su, Y. Y., 2014.** The Legal Structure of Taiwan's Wetland Conservation Act. *sustainability*. 6(12): 9418-9427.
- Wong, C. P., Jiang, B., Kinzig, A. P. and Ouyang, Z., 2018.** Quantifying multiple ecosystem services for adaptive management of green infrastructure. *Ecosphere*. 9 (11): 1-27.
- Xu, X., Chen, M., Yang, G., Jiang, B. and Zhang, J., 2020.** Wetland ecosystem services research: A critical review. *Global Ecology and Conservation*. 22:1-10.
- Xu, X., Jiang, B., Tan, Y., Costanza, R. and Yang, G., 2018.** Lake-wetland ecosystem services modeling and valuation: progress, gaps and future directions. *Ecosystem Services*. 33:19-28.